บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ในยุคปัจจุบันลักษณะโครงสร้างของครอบครัวไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากซึ่งเป็นผลมาจากสภาวการณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางกระแสเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยและการสื่อสารของโลกไร้พรมแดนได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวไทยเป็นอย่างมาก ทำให้ครอบครัวรุ่นใหม่จำเป็นต้องมีการปรับตัว เรียนรู้ในการถ่ายทอด และให้ความรู้แก่สมาชิกครอบครัว เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันในการใช้ชีวิตจากการเผชิญสิ่งยั่วยุ หรือการเลียนแบบที่ไม่เหมาะสมต่างๆ จากสภาพแวดล้อมรอบตัวที่อาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมต่างๆ ซึ่งทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ถ้าครอบครัวไม่มีการจัดการความรู้ที่เหมาะสมในการให้สมาชิกครอบครัวได้มีการเรียนรู้และพัฒนาทักษะชีวิตที่ถูกต้อง อาจเป็นผลให้เด็กและเยาวชนมีทักษะชีวิตในระดับต่ำ หรือขาดภูมิคุ้มกันทางสังคม เมื่อเยาวชนเหล่านี้พ้นวัยการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้ว อาจเป็นคนที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต หรืออาจมีปัญหาเรื่องการปรับตัวและการดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป

จากผลจากการวิจัยเรื่องบทบาทของสตรีที่เสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็งในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2555 ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉพาะสตรีที่เป็นผู้นำครอบครัว พบว่า ศักยภาพของสตรีในตำบลโคกโคเฒ่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับบทบาทในครัวเรือนอยู่ในในระดับค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เมื่อพิจารณาในแต่ละมิติพบว่า ทุกมิติมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับศักยภาพโดยรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามระดับความสัมพันธ์ อันดับแรกเป็นมิติสุขภาพอยู่ในระดับค่อนข้างสูงและอยู่ในระดับปานกลาง 2 มิติ คือ มิติสัมพันธภาพและมิติเศรษฐกิจ ตามลำดับ นอกจากนั้นผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าครอบครัวในตำบลโคกโคเฒ่ามีปัญหาเศรษฐกิจโดยเรียงลำดับตามความสำคัญ คือ การให้ความรู้เรื่องกระบวนการบริหารการผลิต การจัดการธุรกิจเบื้องต้น การส่งเสริมอาชีพเสริมและการจัดการด้านการเงินภายในครอบครัว ส่วนปัญหามิติสัมพันธภาพเรียงลำดับตามความสำคัญ ได้แก่ การสร้างความเข้าใจระหว่างแม่-ลูก ความต้องการให้มีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวมากขึ้น การสื่อสารในครอบครัวอย่างมีคุณภาพ การปลูกฝังความรับผิดชอบแก่สมาชิกในครอบครัว และการรู้เท่าทันสื่อต่างๆ และปัญหามิติสุขภาพโดยเรียงลำดับตามความสำคัญคือ การให้ความรู้เรื่องอาหารกับการดูแลสุขภาพให้เหมาะสมกับโรคต่างๆ และการรับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพ (เปรมฤทัย แย้มบรรจง และคณะ, 2555) จากสภาวการณ์ดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครอบครัวในตำบลโคกโคเฒ่าควรมีแนวทางการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตเพื่อให้สมาชิกของครอบครัว ซึ่งในที่นี้คือเด็กและเยาวชนต้องได้รับการพัฒนาทักษะชีวิตอย่างถูกต้องเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคต โดยต้องเริ่มจากกระบวนการจัดการความรู้ภายในครอบครัวเพื่อทักษะชีวิตที่สำคัญ 3 ด้านหลักๆ ดังนี้ 1) ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน (Daily life skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ผู้ที่มีทักษะด้านนี้จะแสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏ

จนเป็นนิสัยที่เห็นได้อย่างชัดเจน 2) ทักษะเฉพาะบุคคลและทักษะทางสังคม (Personal and social skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานและการสร้างมิตรภาพ 3) ทักษะการประกอบอาชีพ (Occupational skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการวางรากฐาน ช่วยสร้างเสริม และพัฒนาทักษะชีวิตให้กับสมาชิกของครอบครัว โดยเฉพาะถ้าครอบครัวได้มีการเตรียมความพร้อมทักษะชีวิตที่สำคัญทั้ง 3 ด้านนี้ให้แก่สมาชิกของครอบครัวด้วยความพร้อม และมีความสมบูรณ์มาเป็นอย่างดีแล้ว ทักษะทั้งหมดนี้จะใช้เป็นเครื่องมือในการนำพาสมาชิกครอบครัวไปสู่การเรียน การทำงานที่ประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพในอนาคตต่อไป

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงได้ดำเนินการศึกษาอย่างต่อเนื่องกับครอบครัวในตำบลโคกโคเฒ่า เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัวให้สอดคล้องกับบริบทของตำบลโคกโคเฒ่าเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของสมาชิกครอบครัว โดยในการศึกษาครั้งนี้มีการใช้การจัดการความรู้ควบคู่ไปด้วยอย่างเป็นระบบตามกรอบแนวคิดด้านกระบวนการจัดการความรู้ทั้งหมด 7 ด้าน ได้แก่ 1) การค้นหาความรู้ 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ 5) การเข้าถึงความรู้ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ 7) การเรียนรู้ โดยการศึกษาจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมชาติ อยู่ในชีวิตประจำวัน และที่สำคัญต้องคำนึงถึงพัฒนาการ และความสามารถตามวัยของสมาชิกครอบครัวเป็นหลัก หากครอบครัวมีการจัดการความรู้อย่างเหมาะสมและสมาชิกครอบครัวได้มีการเรียนรู้พัฒนาทักษะชีวิตตามกรอบการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบจะทำให้สมาชิกครอบครัวสามารถจัดการกับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมกับช่วงวัยได้ด้วยตัวของเขาเองและต่อเนื่องจนเกิดเป็นความคุ้นเคย และกลายเป็นประสบการณ์ที่ได้รับการสั่งสมจนกระทั่งเกิดเป็นความรู้ กระบวนการคิด ทัศนคติ ทักษะความสามารถในการจัดการ และปรับตัวกับสถานการณ์ของชีวิตในภายภาคหน้าได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเผชิญกับสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม ทำให้เด็กและเยาวชนเจริญเติบโตเป็นประชากรที่มีคุณภาพ และช่วยลดปัญหาภาระต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคม ช่วยทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าต่อไป สุดท้ายนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งทรัพยากรบุคคลที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

2) เพื่อหาแนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัวในการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา : การศึกษาครั้งนี้ใช้รูปแบบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสนทนากลุ่มร่วมกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับเพื่อศึกษาปัญหา แนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต และเพื่อหาแนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ขอบเขตประชากร : ศึกษาเฉพาะครอบครัวที่อยู่ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวนทั้งสิ้น 1,131 ครัวเรือน

ขอบเขตระยะเวลา : ใช้ระยะเวลาทำการวิจัย 12 เดือน

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการ 7 ด้าน ได้แก่ 1) การค้นหาความรู้ 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ 5) การเข้าถึงความรู้ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ 7) การเรียนรู้

ครอบครัว หมายถึง หน่วยย่อยที่เล็กที่สุดในสังคม ประกอบด้วย กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือโดยการแต่งงาน มีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจ เป็นหน่วยย่อยของสังคมที่มีความคงทนที่สุด เป็นสถาบันที่สำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และเป็นสถาบันที่จะสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคม ในรูปของเด็กเกิดใหม่และอบรมให้เด็กเหล่านั้นเข้ากับสังคมได้

การพัฒนาทักษะชีวิต หมายถึง การพัฒนาความสามารถหรือความชำนาญของบุคคลในการจัดการกับปัญหาต่างๆ รอบตัวในชีวิตประจำวันได้สำเร็จ เป็นความสามารถที่บุคคลสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ประสบการณ์และการฝึกฝน สามารถปรับตัวและมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์นำไปสู่การมีพฤติกรรมที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข โดยเน้นทักษะ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน 2) ทักษะเฉพาะบุคคลและทักษะทางสังคม และ 3) ทักษะการประกอบอาชีพ

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยสามารถ จะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง

1.5 คำถามการวิจัย

1) ปัญหาการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของครอบครัวในตำบลโคกโคเฒ่าคืออะไร

2) ปัญหาการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของครอบในตำบลโคกโคเฒ่าเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในและภายนอกครอบครัวอย่างไร

3) แนวทางการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของครอบครัวในโคกโคเฒ่าเป็นอย่างไร

4) การจัดการความรู้ของครอบครัวในโคกโคเฒ่าเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตควรทำอย่างไร

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) กระบวนการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นแนวทางในการนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยสำคัญที่สุดในการเรียนรู้สู่สังคม

2) แนวทางการเสริมสร้างการจัดการความรู้ในครอบครัวโดยนำมาบูรณาการให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัฒน์ เพื่อให้สมาชิกครอบครัวนำกระบวนการจัดการความรู้มาใช้ในการจัดการ ดูแลตนเองและนำไปสู่การดูแลคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่ดีมีสุขที่จะนำไปสู่การปรับตัวมื่อเข้าสู่ช่วงอายุต่างๆ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ดังนั้นโครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นให้ครอบครัวเป็นแหล่งเริ่มต้นในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตสู่สังคมโดยผ่านกระบวนการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพคนและสังคมให้เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

3) ความสำเร็จของการพัฒนานักวิจัย นักวิจัยได้ค้นพบปัญหา และนำความรู้ที่เป็นเหตุและผลเข้าสู่กระบวนการวิจัย จนเกิดผลสำเร็จของการศึกษานำไปสู่การเชื่อมโยงการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิชาการภายในกลุ่มและนอกกลุ่มนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนานักวิจัยของมหาวิทยาลัยและงานวิชาการ

บทที่ 2
แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยกระบวนการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต : กรณีศึกษาตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี คณะผู้วิจัยขอเสนอแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 บริบทตำบลโคกเฒ่า
2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้
2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว
2.4 ทักษะชีวิต
2.5 การเรียนรู้ตลอดชีวิต
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 บริบทตำบลโคกโคเฒ่า

2.1.1 สภาพทั่วไป

ตำบลโคกโคเฒ่า มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร (16,250 ไร่) ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองสุพรรณบุรีไปทางทิศตะวันออกประมาณ 8 กิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับตำบลดอนตาล อำเภอเมืองสุพรรณบุรี และตำบลไผ่วง อำเภอวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทาง ทิศใต้ติดต่อกับตำบลจระเข้ใหญ่ ตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาคู อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลไผ่ขวาง ตำบลท่าระหัด อำเภอเมืองสุพรรณบุรี ตำบลโคกโคเฒ่าอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโคกโคเฒ่า บ้านลำยาง บ้านสามหน่อ บ้านลาดบัวขาว โดยลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเกือบทั้งตำบลและพื้นที่บางส่วนเป็นที่ดอน การใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ คลองระบายน้ำสุพรรณสาม และคลองธรรมชาติสามหน่อ-นาคู มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,131 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 3,836 คน เป็นเพศชาย 1,849 คน และเพศหญิง 1,987 คน

2.1.2 สภาพเศรษฐกิจ

อาชีพของประชากรในเขตตำบลโคกโคเฒ่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาชีพที่ทำรายได้ให้กับประชากรภายในตำบลมากที่สุด คือ อาชีพเกษตรกรรม โดยพืชที่นิยมปลูก ได้แก่ ข้าว นอกจากนี้ยังมีผลไม้ ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว ฝรั่ง ชมพู่ เป็นต้น ส่วนพืชไร่ คือ ข้าวโพด และพืชผัก ได้แก่ แตงกวา คะน้า กวางตุ้ง มะเขือ ถั่วฝักยาว ใบโหระพา พริก ผักชี ต้นหอม บวบ เป็นต้น ด้านการเลี้ยงสัตว์ นิยมเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคภายในครอบครัว และบางส่วนนำมาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริม ด้านอุตสาหกรรมภายในตำบลมีโรงงานอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานทำขนมปัง โรงงานกรอบรูป และโรงงานผลิตไม้แปรรูป มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพจำนวน 6 กลุ่ม และกลุ่มแม่บ้านสตรีมีสมาชิกจำนวนทั้งหมด 350 คน

2.1.3 สภาพครอบครัว

ประชากรในตำบลโคกโคเฒ่า ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนา/ถิ่นกำเนิดที่ตำบลโคกโคเฒ่า มีการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรรม ส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพเสริม มีรายได้ต่อเดือนของครอบครัวโดยรวมประมาณ 3,001 – 6,000 บาท มีสมาชิกในครัวเรือน 3 - 4 คน ในครัวเรือนมีสมาชิกที่มีความสามารถในการหารายได้ 1 - 2 คน สถานภาพทางการเงินของครอบครัวส่วนใหญ่ไม่มีเงินเหลือออมและมีหนี้สิน ด้านเศรษฐกิจของครอบครัว พบว่า มีปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ เรื่องรายได้จากการประกอบอาชีพหลักไม่เพียงพอ เนื่องจากครอบครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร มีต้นทุนการผลิตสูง ค่าเช่าที่ดินแพง และไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าพืชผลทางการเกษตรได้ ส่วนการประกอบอาชีพเสริม พบว่า ไม่มีทุนสนับสนุน ไม่มีหน่วยงานให้คำปรึกษาด้านการตลาด สินค้าอาหารที่ผลิตมีคุณภาพแต่ยังไม่มีการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา และไม่มีตลาดรองรับ รองลงมาเป็นเรื่องรายจ่าย พบว่า มีปัญหาค่าครองชีพที่สูงขึ้น ได้แก่ ค่าเล่าเรียนของบุตร ค่างานสังคมต่างๆ ค่าอาหาร ค่าสิ่งอบายมุข เงินกู้นอกระบบ ค่าประกันชีวิต ค่าน้ำมัน และค่าเสื้อผ้าเป็นต้น และปัญหาเรื่องเงินออม พบว่า ชุมชนมีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ แต่มีการส่งเงินหุ้นและดอกเบี้ยไม่ตรงตามกำหนด การขาดความร่วมมือในการออม และการขาดกำลังคน หรือบุคลากรที่อาสาทำงานเพื่อส่วนรวม ด้านสัมพันธภาพของครอบครัว มักมีปัญหาเรื่องการมีช่องว่างระหว่างวัยระหว่างผู้สูงอายุกับวัยรุ่นในครอบครัว การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมฝรั่งมากกว่าวันสำคัญทางศาสนาที่ถือปฏิบัติ การไม่ชอบอยู่บ้านและชอบเที่ยวเตร่ / ดื่มเหล้านอกบ้านในกลุ่มวัยรุ่น การใช้เวลาร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวน้อย การสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวแตกแยกพ่อแม่เลิกกัน ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ราบรื่น การขาดความรับผิดชอบในครอบครัว และปัญหาพ่อแม่วัยรุ่นอยู่กินกันโดยไม่มีความพร้อม ส่วนด้านสุขภาพ ครอบครัวส่วนใหญ่มักมีผู้ใหญ่หรือผู้สูงวัยในครอบครัวที่มีปัญหาโรคประจำตัวโดยเฉพาะโรคประจำตัวที่เกิดจากการกินที่ไม่ถูกวิธี และอาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อที่เกิดจากการประกอบอาชีพ และการรับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพ (เปรมฤทัย แย้มบรรจง และคณะ, 2555)

2.1.4 ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา

ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาในช่วง 3 ปี องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า ได้แบ่งเป็น 6 ด้าน คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ยุทธศาสตร์การยกระดับคุณภาพชีวิต ยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษา การกีฬา และวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบสาธารณสุขและงานรักษาสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์กรและบริการเพื่อประโยชน์ของประชาชน โดยเฉพาะยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนมีอาชีพที่มั่นคงและยกระดับรายได้ของประชาชน เพิ่มปริมาณและคุณภาพของผลผลิต มีตลาดชุมชนและสินค้าพื้นเมือง ประชาชนมีงานทำลดปัญหาการว่างงาน และส่งเสริมเกษตรกรในการทำการเกษตรปลอดสารพิษและต้นทุนการผลิต เพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีไม่น้อยกว่า 20,000 บาท มีรายได้อย่างต่อเนื่อง และผลิตสินค้าได้มากขึ้นและมีคุณภาพ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ส่งเสริมความรู้ด้านการผลิตและบริการ มีอาชีพเสริม มีการแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตร จัดหาเครื่องทุ่นแรงในการผลิต มีการจัดตั้งกลุ่มออม

ทรัพย์ มีการอบรมอาชีพระยะสั้น มีการอบรมสัมมนาและดูงาน ส่งเสริมการเกษตรปลอดสารพิษและลดต้นทุนการผลิตและดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้

2.2.1 ความหมายการจัดการความรู้

Takeuchi and Nonaka (2004 อ้างถึงใน ทิพย์รัตน์ อติวัฒนชัย, 2550, หน้า 9) ระบุว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง เผยแพร่ความรู้ทั่วทั้งองค์การและนำไปเป็นส่วนประกอบสำคัญของผลิตภัณฑ์บริหาร เทคโนโลยี และระบบใหม่ๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2544, หน้า 182) ให้ความหมายว่า การจัดการความรู้เป็นความสามารถ หรือกระบวนการภายในองค์กรที่จะเพิ่ม หรือพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กรโดยอาศัยความรู้ การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ หรือระบบในการสรรหาความรู้ที่ถูกต้องสำหรับบุคคลที่เหมาะสมในเวลาที่เหมาะสม และช่วยให้มีการแบ่งปันความรู้เพื่อช่วยพัฒนาองค์กร และปรับปรุงความสามารถในการดำเนินงาน

วิจารณ์ พานิช (2547 อ้างถึงใน จิราพร ชายสวัสดิ์, 2550, หน้า 28) ได้กล่าวถึงความสำคัญ ไว้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ (Process) ที่ดำเนินการร่วมกันโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิม การจัดการความรู้ในความหมายนี้ จึงเป็นกิจกรรมของผู้ปฏิบัติงาน ไม่ใช่กิจกรรมของนักวิชาการ หรือนักทฤษฎี แต่นักวิชาการหรือนักทฤษฎีอาจเป็นประโยชน์ในฐานะแหล่งความรู้ (Resource Person) หรือ ผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง เกิดการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เป้าหมายคือ การพัฒนางานและพัฒนาคน โดยมีความรู้เป็นเครื่องมือ มีกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ

บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ และปรียวรรณ กรรณล้วน (2547, หน้า 31) อธิบายว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การสร้าง รวบรวม แลกเปลี่ยน และใช้ความรู้ เป็นต้น

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547, หน้า 32) ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่าหมายถึงกระบวนการอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลเพื่อสร้างเป็นความรู้หรือนวัตกรรม และการจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่างๆ ที่องค์การจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้ และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์การอย่างสมดุล เป็นไปเพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตและองค์การ

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2548, หน้า 44) กล่าวว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการ ในการสร้างประมวล เผยแพร่ และใช้ความรู้ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการดำเนินงาน

สุวรรณ เหรียญเสาวภาคย์ และคณะ (2548, หน้า 25) อธิบายว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การสร้าง รวบรวม แลกเปลี่ยนและใช้ความรู้ เป็นต้น

2.2.2 ระดับของความรู้

หากจำแนกระดับของความรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1. ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง รู้อะไร เป็นอะไร จะพบในผู้ที่สำเร็จการศึกษามาใหม่ๆ ที่มีความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จำมาได้จากความรู้ชัดแจ้งซึ่งได้จากการได้เรียนมาก แต่เวลาทำงาน ก็จะไม่มั่นใจ มักจะปรึกษารุ่นพี่ก่อน

2. ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นความรู้เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ภายใต้สภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนสามารถนำเอาความรู้ชัดแจ้งที่ได้มาประยุกต์ใช้ตามบริบทของตนเองได้ มักพบในคนที่ทำงานไปหลายๆ ปี จนเกิดความรู้ฝังลึกที่เป็นทักษะหรือประสบการณ์มากขึ้น

3. ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อน และนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เป็นผู้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้วเกิดความรู้ฝังลึก สามารถถ่ายทอดความรู้ฝังลึกของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้พร้อมทั้งรับเอาความรู้จากผู้อื่นไปปรับใช้ในบริบทของตนเองได้

4. ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Care-Why) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ที่ขับดันมาจากภายในตนเองจะเป็นผู้ที่สามารถสกัด ประมวล วิเคราะห์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่ กับความรู้ที่ตนเองได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ เช่น สร้างตัวแบบหรือทฤษฎีใหม่หรือนวัตกรรม ขึ้นมาใช้ในการทำงานได้

2.2.3 ประเภทของความรู้

ความรู้อาจแบ่งใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสาร หรือ วิชาการ อยู่ในตำรา คู่มือปฏิบัติงาน

2. ความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา

โดยที่ความรู้ทั้ง 2 ประเภทนี้มีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน

การจัดการ “ความรู้เด่นชัด” จะเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ ตรวจสอบ และตีความได้ เมื่อนำไปใช้แล้วเกิดความรู้ใหม่ ก็นำมาสรุปไว้ เพื่อใช้อ้างอิง หรือให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ต่อไป (ดูวงจรทางซ้ายในภาพที่ 2.1) ส่วนการจัดการ “ความรู้ซ่อนเร้น” นั้นจะเน้นไปที่การจัดเวทีเพื่อให้มีการแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ที่แต่ละคนสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้ต่อไป (ดูวงจรทางขวาในภาพที่ 2.1)

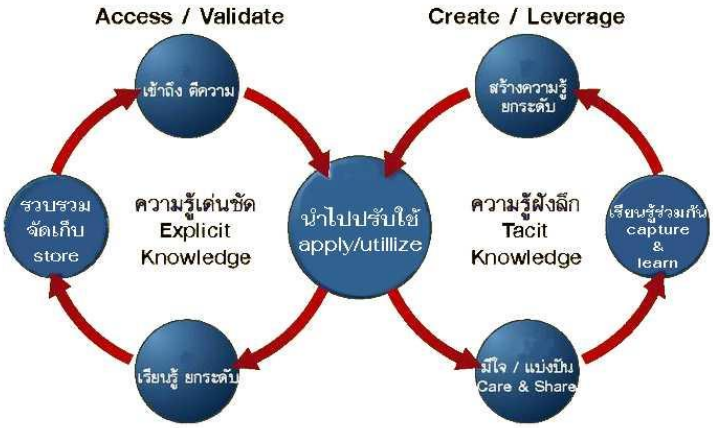

ภาพที่ 2.1 แนวคิด “การจัดการ” ความรู้ (ประพนธ์ ผาสุกยืด, 2549)

ในชีวิตจริง ความรู้ 2 ประเภทนี้จะเปลี่ยนสถานภาพ สลับปรับเปลี่ยนไปตลอดเวลา บางครั้ง Tacit ก็ออกมาเป็น Explicit และบางครั้ง Explicit ก็เปลี่ยนไปเป็น Tacit

โมเดลปลาทู

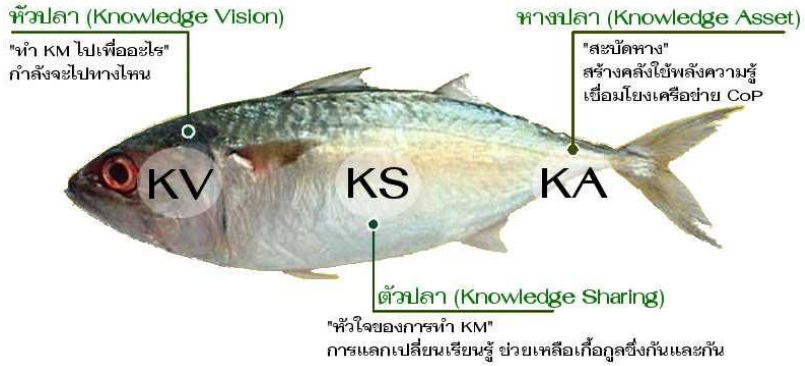

ภาพที่ 2.2 โมเดลปลาทู (ประพนธ์ ผาสุกยืด, 2549)

2.2.4 องค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ เหมือนกับปลาทูหนึ่งตัว ที่มี 3 ส่วนคือ (ประพนธ์ ผาสุกยืด, 2549, หน้า 19-26)

1. ส่วนหัวปลา เปรียบได้กับ Knowledge Vision เรียกโดยย่อว่า KV หมายถึง ส่วนที่เป็นวิสัยทัศน์ หรือ ทิศทางการจัดการความรู้ คือก่อนลงมือทำ จะต้องกำหนดวิสัยทัศน์ว่าจะทำ KM ไปเพื่ออะไร จะมุ่งหน้าไปทางไหน ซึ่งในข้อเท็จจริงของการปฏิบัติ พบว่า มีหลายหน่วยงานทำ KM โดยไม่มีการกำหนด KV ก่อน และมีหลายหน่วยงานที่ทำ KM เพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่า ได้ทำ KM แล้ว ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง ดังนั้น การกำหนด KV จะต้องสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กร การทำ KM ไม่ใช่ตัวเป้าหมาย หากแต่เป็นกระบวนการหรือกลยุทธ์ที่จะทำให้งานบรรลุผลตามที่ต้องการ โดยใช้ความเป็นฐานหรือปัจจัยทำให้งานสำเร็จ

2. ส่วนกลางลำตัว เปรียบได้กับ Knowledge Showing เรียกโดยย่อว่า KS หมายถึง ส่วนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน (Share and Learn) ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดและยากที่สุดในกระบวนการทำ KM เนื่องเพราะจะต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กร ให้คนพร้อมที่จะแบ่งปันความรู้ ซึ่งกันและกัน โดยไม่หวงวิชา

3. ส่วนที่เป็นหาง เปรียบได้กับ Knowledge Assets เรียกโดยย่อว่า KA หมายถึง ความรู้ที่องค์กรได้สะสมไว้เป็นคลังความรู้ ซึ่งมาจาก 2 ส่วน คือ

3.1) Explicit Knowledge คือ ความรู้เชิงทฤษฎีที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม เช่น ตำรา เอกสาร คู่มือการปฏิบัติงาน เป็นต้น

3.2) Tacit Knowledge คือ ความรู้ที่อยู่ในตัวคน ซึ่งไม่ปรากฏชัดเจนเป็นรูปธรรมหรือเป็นเอกสารตำรา แต่เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก คำถามคือ เราจะทำอย่างไร เมื่อบุคลากรออกจากหน่วยงานไปแล้ว แต่ความรู้นั้นยังคงอยู่กับหน่วยงาน ไม่สูญหายไปพร้อมกับตัวบุคคล

การจัดการความรู้ในส่วนของ KA เป็นส่วนที่ต้องพึ่งเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ช่วยในการจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกในการเรียกใช้และปรับแต่งความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ (Update) รวมทั้งมีการกำจัดความรู้ที่ไม่ใช้แล้ว เพื่อให้คลังความรู้ไม่ใหญ่เกินไป มีเฉพาะข้อมูลที่จำเป็นเท่านั้น

“เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ช่วยทำหน้าที่เป็นพื้นที่ เสมือน Virtual Space ให้คนที่อยู่ไกลกันสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Share & Learn) ได้อย่างกว้างขวาง”

เมื่อเปรียบ KM เหมือนปลาตัวหนึ่ง รูปร่างของปลาแต่ละตัวย่อมมีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับการทำ KM ของแต่ละหน่วยงานก็ย่อมจะมีความแตกต่างเช่นกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความต้องการและจุดเน้นของแต่ละหน่วยงานซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะของตนเอง บางหน่วยงานอาจจะเน้นที่ “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้” ซึ่งหมายความว่าส่วนของลำตัวปลาจะใหญ่กว่าส่วนอื่น ในขณะที่บางหน่วยงานอาจจะเน้นส่วนที่เป็นคลังความรู้และการใช้ ICT แสดงว่าหน่วยงานนั้นมีส่วนของหางปลาใหญ่กว่าส่วนอื่น

ผู้เขียนขอแสดงทัศนวิจารณ์ต่อการจัดการความรู้ ในส่วนที่เน้นลำตัวปลา คือ Knowledge Sharing (KS) หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในองค์กรว่า การทำ KM ที่ดี จะแบ่งคนออกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 พร้อมให้ และกลุ่มที่ 2 ใฝ่รู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ คือ วิทยากรที่ให้ข้อเสนอแนะ และวิทยากรที่เต็มใจรับฟังข้อเสนอแนะ โดยการจัดให้คน 2 กลุ่มนี้มีเวทีหรือช่องทางที่เปิดโอกาสให้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ผู้เขียนเชื่อว่า การทำ KM ที่ดีจะต้องทำในทุกระดับ ทั้งผู้ให้บริการและผู้รับบริการ (ลูกค้า) รวมถึงการรับฟังความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกหน่วยงาน

การทำ Tacit Knowledge ให้เป็น Explicit Knowledge เช่น การจัดทำการบรรยาย ใบงาน ใบความรู้และอุปกรณ์อื่นๆ เก็บไว้ในคลังความรู้เพื่อให้สามารถนำไปใช้บรรยายและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นได้ โดยไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ ทั้งนี้ ผู้ถ่ายทอดความรู้จะต้องมีความพึงพอใจกับวัฒนธรรมการทำงานที่เน้นความรู้ การร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน มีความพึงพอใจในผู้ร่วมงานและความสำเร็จของงาน

ส่วนหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นประจักษ์ จากประสบการณ์ในการจัดการความรู้ คือ การทำ KM จะประสบผลสำเร็จได้ จะต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้นก่อน ทั้งนี้ 90% ของกิจกรรมการจัดการความรู้ เป็นเรื่องของวัฒนธรรมองค์กร เพราะสิ่งนี้จะทำให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จในเรื่องการจัดการความรู้ กล่าวคือ จะต้องสร้างวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ของคนในองค์กรให้เกิดขึ้นแทน ทัศนคติความเชื่อเดิมๆ ที่ว่า “ความรู้ คือ อำนาจทำให้เรามีความสำคัญเหนือคนอื่น” คนจึงไม่ยอมแลกเปลี่ยนความรู้กัน เพราะเกรงว่าคนอื่นจะรู้มากกว่าตน

2.2.5 กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process)

เป็นกระบวนการที่ช่วยให้องค์กรสามารถสร้างและจัดการความรู้ทั้งที่มีอยู่เดิมภายในองค์กรและความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ (บุญดี บุญญากิจ และคณะ, 2547, หน้า 54-59)

1. การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification)

การค้นหาว่างองค์กรมีความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้อะไรที่องค์กรจำเป็นต้องมี ทำให้องค์กรทราบว่าขาดความรู้อะไรบ้าง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “รู้เรา” นั่นเอง โดยทั่วๆ ไปองค์กรสามารถใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “Knowledge Mapping” หรือการทำแผนที่ความรู้ในขั้นตอนนี้เพื่อหาว่าความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์การจัดลำดับความสำคัญของความรู้เหล่านั้น เพื่อให้องค์กรวางขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ประโยชน์ของแผนที่ความรู้ คือ ช่วยทำให้เห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร ทำให้องค์กรทราบว่ามีความรู้ที่ทับซ้อนกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ หรือไม่ ซึ่งก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองในการจัดเก็บและรวบรวม และทำให้บุคลากรทุกคนทราบว่าองค์กรมีความรู้อะไรและจะหาความรู้ที่ตนเองต้องการได้ที่ไหน นอกจากนี้ยังใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความรู้ที่องค์กรสามารถใช้เป็นฐานในการต่อยอดขยายความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการใช้เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานและการเคลื่อนย้ายแหล่งข้อมูลความรู้ต่อระบบต่างๆ ในองค์กร

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)

จากแผนที่ความรู้ องค์กรจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องมีอยู่หรือไม่ ถ้ามีแล้วองค์กรก็จะหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่างๆ ที่อาจอยู่กระจัดกระจายไม่เป็นที่มารวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ใช้ สำหรับความรู้ที่จำเป็นต้องมีแต่ยังไม่มีนั้น องค์กรอาจสร้างความรู้ดังกล่าวจากความรู้เดิมที่มีอยู่ก็ได้ หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กรมาใช้นอกจากนี้องค์กรอาจจะต้องพิจารณากำจัดความรู้ที่ไม่จำเป็นหรือล้าสมัยทิ้งไปเพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บความรู้เหล่านั้น หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและการดักจับความรู้ดังกล่าวให้ได้ ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จคือบรรยากาศและวัฒนธรรมขององค์กรที่เอื้อให้บุคลากรกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ระบบสารสนเทศก็มีส่วนช่วยให้บุคลากร

สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันได้รวดเร็วขึ้นและทำให้การเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)

เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ต้องการแล้ว องค์กรต้องจัดความรู้ให้เป็นระบบเพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ การจัดความรู้ให้เป็นระบบนั้น หมายถึง การจัดทำสารบัญ และจัดเก็บความรู้ประเภทต่างๆ เพื่อให้การเก็บรวมรวม การค้นหา การนำมาใช้ทำได้ง่ายและรวดเร็ว

การแบ่งชนิดหรือประเภทของความรู้นั้นจะขึ้นอยู่กับว่าผู้ใช้นำไปใช้อย่างไร และลักษณะการทำงานของบุคลากรในองค์กรเป็นแบบไหน โดยทั่วๆ ไปการแบ่งประเภทความรู้จะแบ่งตามสิ่งต่อไปนี้

- ความชำนาญ หรือความเชี่ยวชาญของบุคลากร (เช่น การจัดทำเนียบผู้เชี่ยวชาญ)
- หัวข้อ/ หัวเรื่อง
- หน้าที่/ กระบวนการ
- ประเภทของผลิตภัณฑ์ บริการ กลุ่มตลาด หรือกลุ่มลูกค้า

2.2.6 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)

นอกจากการจัดทำสารบัญความรู้อย่างเป็นระบบแล้ว องค์กรต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายและใช้ได้ง่าย ซึ่งอาจทำได้ในหลายลักษณะ คือ

1. การจัดทำหรือปรับปรุงรูปแบบของเอกสารให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งองค์กร จะช่วยทำให้การป้อนข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ การจัดเก็บ การค้นหา และการใช้ข้อมูลทำได้สะดวกและรวดเร็ว

2. การใช้ “ภาษา” เดียวกันทั่วทั้งองค์กรนั่นคือ องค์กรควรจัดทำอภิธานศัพท์ของคำจำกัดความ ความหมายของคำต่างๆ ที่แต่ละหน่วยงานใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันซึ่งจะช่วยให้การป้อนข้อมูล/ ความรู้ การแบ่งประเภทและการจัดเก็บได้มาตรฐานเดียวกันที่สำคัญต้องมีการปรับปรุงอภิธานศัพท์ให้ทันสมัยตลอดเวลารวมทั้งต้องให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและเปิดใช้ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

3. การเรียบเรียง ตัดต่อ และปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพดีในแง่ต่างๆ เช่น ความครบถ้วน เที่ยงตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้

2.2.7 การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access)

ความรู้ที่ได้มานั้นจะไร้ค่าหากไม่ถูกนำไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นองค์กรจะต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้ทั้งความรู้ประเภท Explicit และ Tacit

โดยทั่วไปการส่งหรือการกระจายความรู้ให้ผู้ใช้มี 2 ลักษณะ คือ

1. “Push” (การป้อนความรู้) คือการส่งข้อมูล/ ความรู้ให้ผู้รับไม่ได้ร้องขอหรือต้องการหรือเรียกง่ายๆ ว่าเป็นแบบ “Supply-based” เช่น การส่งหนังสือเวียนแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ข่าวสารต่างๆ หรือ ข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หรือบริการขององค์กร ซึ่งโดยทั่วๆ ไปมักจะทำให้ผู้รับรู้สึกว่าได้รับข้อมูล/ ความรู้มากเกินไปหรือไม่ตรงตามความต้องการ

2. “Pull” (การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้) คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้แต่เฉพาะข้อมูล/ ความรู้ที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งทำให้ลดปัญหาการได้รับข้อมูล/ ความรู้ที่ไม่ต้องการมากเกินไป (Information Overload) การกระจายความรู้แบบนี้เป็นแบบ “Demand-based”

2.2.8 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)

การจัดทำเอกสาร จัดทำฐานความรู้ รวมทั้งการทำสมุดหน้าเหลืองโดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวใช้ได้ดีสำหรับความรู้ประเภท Explicit เท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ ประเภท Tacit นั้น จะต้องทำด้วยการพบปะกันตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม หรือที่ Ikujiro Nonaka เรียกว่า “Socialization” ซึ่งอาจทำได้ในหลายรูปแบบ จากการศึกษาพบว่า องค์กรส่วนใหญ่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างทั่วถึงเท่าไรนัก สาเหตุเนื่องมาจากอุปสรรคหลักๆ ดังนี้

ตารางที่ 2.1 อุปสรรคของการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้

ชนิดของอุปสรรค	อุปสรรค
1. ตัวบุคคล	- มีทัศนคติที่ว่าความรู้คืออำนาจ - ไม่ทราบว่าสิ่งที่ตนเองรู้มีประโยชน์กับคนอื่นหรือไม่ - ไม่ทราบว่าคนอื่นไม่รู้สิ่งที่ตนเองรู้ - ไม่เห็นประโยชน์ ไม่มีแรงจูงใจของการแลกเปลี่ยนความรู้ - ไม่มีเวลาและความมุ่งมั่นเพียงพอในการเรียนรู้จากผู้อื่น - ไม่มีความสัมพันธ์หรือความคุ้นเคยเพียงพอกับบุคคลที่ต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ด้วย (ยังไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน)
2. ส่วนรวม/ โครงสร้าง	- ยังไม่มีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ - ผู้บริหารไม่ให้การสนับสนุน - ระบบสารสนเทศไม่เอื้อ - ยังไม่มีระบบการยกย่องชมเชยหรือให้รางวัลแก่ผู้ที่แลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น
3. ค่านิยม/ วัฒนธรรมองค์กร	- ไม่มี “ภาษากลาง” (Common Language) ที่เข้าใจและใช้ร่วมกันได้ - มีการแข่งขันระหว่างหน่วยงานสูง - บุคลากรไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เปิดเผย - ผู้บริหารไม่ยอมรับความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการลองสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ

จะเห็นได้ว่าอุปสรรคส่วนใหญ่เป็นเรื่องของทัศนคติและวัฒนธรรมองค์กร สิ่งที่ท้าทายก็คือ องค์กรจะทำอย่างไรเพื่อที่จะปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนส่วนใหญ่ ให้เห็นประโยชน์ของการแบ่งปันความรู้ เปิดกว้าง และยอมรับกันมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์

การแบ่งปันความรู้ประเภท Tacit นั้นทำได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความต้องการและวัฒนธรรมองค์กร ส่วนใหญ่มักจะใช้วิธีผสมผสานเพื่อให้บุคลากรได้เลือกใช้วิธีการตามความถนัดและสะดวก วิธีการหลักๆ มีดังต่อไปนี้

1. ทีมข้ามสายงาน (Cross – Functional Team)
2. Innovation & Quality Circles (IQCs)
3. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Practice หรือ CoP)
4. ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring System)
5. การสับเปลี่ยนงาน (Job Rotaion) และการยืมตัวบุคลากรมาช่วยงาน (Secondment)
6. เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Forum)

2.2.9 การเรียนรู้ (Learning)

วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้คือ การเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้น ไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและปรับปรุงองค์กร ดังนั้น ขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถึงแม้องค์กรจะมีวิธีการในการกำหนด รวบรวม คัดเลือก ถ่ายทอด และแบ่งปันความรู้ที่ดีเพียงใดก็ตาม หากบุคลากรไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้ ดังคำกล่าวของ Peter Senge ที่ว่า “ความรู้คือ ความสามารถในการทำอะไรก็ตามอย่างมีประสิทธิผล (Knowledge is the capacity for effective actions)” องค์กรจะต้องกระตุ้นและสร้างบรรยากาศที่ทำให้บุคลากรทุกคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าลองผิดลองถูก โดยผู้บริหารจะต้องยอมรับผลลัพธ์ที่จะออกมาไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลวเพราะกระบวนการเรียนรู้ มิได้ขึ้นอยู่กับผลลัพธ์ แต่มาจากประสบการณ์ที่ได้รับในการลองนำความรู้ที่ได้มาฝึกปฏิบัติ หากล้มเหลวก็จะไม่ผิดซ้ำสองอีก อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะต้องสอดคล้องกับทิศทางและค่านิยมขององค์กรด้วย

การเรียนรู้ของบุคลากรจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมากมายซึ่งจะไปเพิ่มพูนองค์ความรู้ขององค์กรที่มีอยู่แล้วให้มากขึ้นเรื่อยๆ ความรู้เหล่านี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ๆ เป็นวงจรที่ไม่มีสิ้นสุดที่เรียกว่า “วงจรการเรียนรู้”

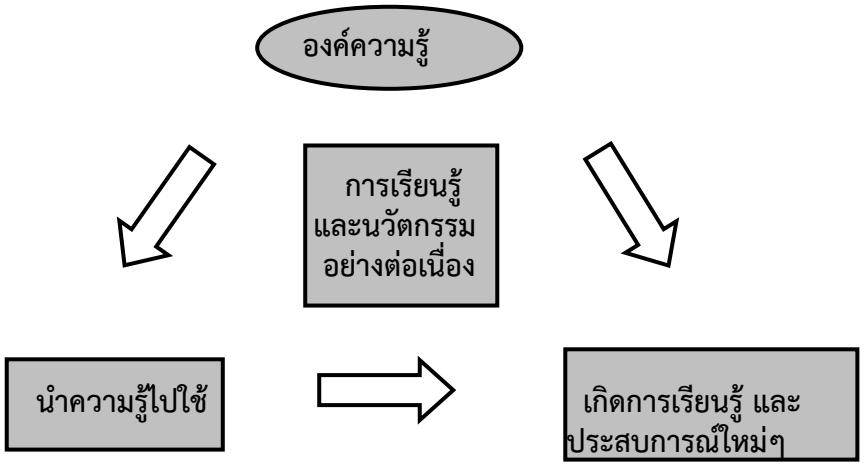

ภาพที่ 2.3 วงจรการเรียนรู้

2.2.10 ประโยชน์ของการจัดการความรู้

1. เพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร

2. ป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญา ในกรณีที่บุคลากรเกษียณอายุ ลาออก หรือเสียชีวิต

3. เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและความอยู่รอด

4. เป็นการลงทุนในต้นทุนมนุษย์ ในการพัฒนาความสามารถที่จะแบ่งปันความรู้ที่ได้เรียนรู้มาให้กับคนอื่นๆ ในองค์กรและนำความรู้ไปปรับใช้กับงานที่ทำอยู่ให้เกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น เป็นการพัฒนาคน และพัฒนาองค์กร

5. ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการตัดสินใจและวางแผนดำเนินงานให้รวดเร็ว และดีขึ้น เพราะมีสารสนเทศ หรือแหล่งความรู้เฉพาะที่มีหลักการ เหตุผล และน่าเชื่อถือช่วยสนับสนุนการตัดสินใจ

6. ผู้บังคับบัญชาสามารถทำงานเชื่อมโยงกับผู้ใต้บังคับบัญชาให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น ช่วยเพิ่มความกลมเกลียวในหน่วยงาน

7. เมื่อพบข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงาน ก็สามารถหาวิธีแก้ไขได้ทันท่วงที

8. แปรรูปความรู้ให้เป็นทุน ซึ่งเป็นการสร้างความท้าทายให้องค์กรผลิตสินค้า และบริการจากความรู้ที่มี เพื่อเพิ่มคุณค่า และรายได้ให้กับองค์กร

9. เพื่อการสร้างสรรค์ และบรรลุเป้าหมายของจินตนาการที่ยิ่งใหญ่

10. เปลี่ยนวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอำนาจ/ แนวดิ่ง สู่วัฒนธรรมความรู้/ แนวราบ

11. ความสามารถในการปรับตัวและความยืดหยุ่น

12. การจัดการความรู้ช่วยให้องค์กรมีความเข้าใจลูกค้า แนวโน้มของการตลาด และการแข่งขันทำให้เพิ่มโอกาสในการแข่งขัน

13. พัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาเป็นการพัฒนาความสามารถขององค์กรในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่

14. การยกระดับผลิตภัณฑ์ การนำการจัดการความรู้มาใช้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและบริการ

15. การบริหารลูกค้า การศึกษาความสนใจและความต้องการของลูกค้าจะเป็นการสร้างความพึงพอใจและเพิ่มยอดการขาย และการสร้างรายได้

16. การลงทุนทางทรัพยากรบุคคล การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันการเรียนรู้ร่วมกัน

2.2.11 การเรียนรู้ (Learning)

ปัญหาของการจัดการความรู้

1. การถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลกับองค์กร เช่น ปัญหาการไม่แบ่งปันความรู้ บริษัทหนึ่งมีการส่งพนักงานไปสัมมนา หรือฝึกอบรม หลังจากที่กลับมาแล้ว ก็เก็บความรู้เอาไว้คนเดียว หรืออาจจะรายงานให้หัวหน้าทราบเพียงเท่านั้น แต่พนักงานคนอื่นอีกหลายคนในองค์กรที่ไม่ได้ไป จะไม่รับรู้เลยว่าคนที่ไปฝึกอบรม หรือไปสัมมนามานั้น ได้อะไรกลับมา เพราะมีไม่การเก็บบันทึกรายงานหรือสิ่งที่น่าสนใจที่ได้จากการอบรม หรือสัมมนาในครั้งนั้นๆ ไว้ในฐานข้อมูล อินทราเน็ต หรือ

เว็บไซต์ หากองค์กรไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องเช่นนี้ ก็จะให้การลงทุนไปกับการส่งพนักงานไปฝึกอบรม หรือเข้าร่วมสัมมนา

2. การจัดเก็บความรู้ขององค์กร จัดเก็บไว้หลากหลายแหล่ง หลายรูปแบบ มีทั้งที่เป็นอิเล็กทรอนิกส์และไม่เป็นอิเล็กทรอนิกส์ กระจัดกระจาย ในยามที่ต้องการข้อมูลเพื่อการตัดสินใจแบบด่วน จะทำไม่ได้เพราะต้องใช้เวลารวบรวมข้อมูลนาน ทำให้เสียผลประโยชน์ต่อองค์กร

3. การไม่นำความรู้ขององค์กรมาสร้างความสามารถในการแข่งขัน หรือก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ในองค์กรมีความรู้มากมายที่ได้จากการวิจัย หรือประสบการณ์จากการทำงาน แต่วิจัยแล้วก็จบไปไม่นำไปประยุกต์เพื่อทำให้เกิดผลทางธุรกิจต่อไป หรืองบโครงการหมดก็จบโครงการไปไม่มีการสานต่อหรือองค์กรมีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่สามารถออกไปสอนองค์กรอื่นให้ประสบความสำเร็จ มีความรู้ แต่ในขณะเดียวกัน ท่านเหล่านั้นกลับยุ่ง และไม่มีเวลาเหลือพอที่จะพัฒนาคนในองค์กรเดียวกันเลย ก็กลายเป็นความสูญเปล่าที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น

4. การสร้างความรู้ใหม่ สิ่งนี้จะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีการสะสมความรู้ที่มีอยู่เดิมอย่างเป็นระบบ เมื่อไม่เกิดความรู้ใหม่ อีกทั้งความรู้เดิมไม่ได้เก็บไว้ด้วยแล้ว องค์กรก็จะไม่เหลืออะไร และจะตายลงในที่สุด

5. การไม่นำความรู้ภายนอกมาปรับใช้ อาจจะทำให้ตามสถานการณ์โลก และคู่แข่งไม่ทัน

6. ความรู้ในองค์กร ความรู้ภายนอกองค์กร ไม่เชื่อมโยงกับงาน และขาดบริบทในการปฏิบัติงาน

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว

2.3.1 ความหมายของครอบครัว

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 (2525: 167) ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า หมายถึง ผู้ร่วมครัวเรือน คือ สามี ภรรยาและบุตร เป็นต้น

ความหมายของครอบครัวในเชิงสหสาขาวิทยา

1) ในแง่ชีววิทยา ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่เกี่ยวพันกันทางสายโลหิต เช่น สามี ภรรยา มีบุตร บุตรเกิดจากอสุจิของบิดาผสมกับไข่สุกของมารดา ฉะนั้น บิดามารดากับบุตรจึงเกี่ยวพันทางสายโลหิตแล้วแต่โครโมโซมและยีนที่บุตรได้รับมาจากทั้งบิดาและมารดา (ทวีรัสมิ์ ธนาคม, 2518)

2) ในแง่กฎหมาย ชายหญิงจดทะเบียนสมรสกัน มีบุตร คนเหล่านี้เป็นครอบครัวเดียวกันตามกฎหมาย บุตรมีสิทธิ์ได้รับมรดกจากบิดามารดา ถ้าไม่มีบุตรผู้สืบสายโลหิตโดยตรงหรือจดทะเบียนเป็นบุตรบุญธรรม ก็นับว่าเป็นครอบครัวเดียวกันตามกฎหมาย

3) ในแง่สังคม ครอบครัว หมายถึง กลุ่มที่รวมอยู่ในบ้านเดียวกัน อาจเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวพันทางสายโลหิตหรือทางกฎหมายแต่มีปฏิสัมพันธ์กัน ให้ความรักและความเอาใจใส่ต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน

4) ในแง่สังคมวิทยา ครอบครัว คือ สถาบันพื้นฐานทางสังคมที่มีความสำคัญใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงในสภาพสถาบันอื่นๆ (ทวีรัสมิ์ ธนาคม, 2518)

สุพัตรา สุภาพ (2540:26) ได้กล่าวว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของสังคม เป็นหน่วยย่อยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่คงทนที่สุดและยังไม่เคยปรากฏว่า สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ไม่มีสถาบันครอบครัว เพราะมนุษย์ทุกคนต้องอยู่ในสถาบันครอบครัว เนื่องจากเป็นกลุ่มสังคมกลุ่มแรก ที่มนุษย์ทุกคนเจอ ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโต และมีครอบครัวแยกออกมา ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อ และสกุลซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพ บทบาท ตลอดจนกำหนดสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันแห่งแรกและแห่งสำคัญของสังคมในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผน ซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานความประพฤติของครอบครัว

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (2537:15) ได้กล่าวว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกัน ทางอารมณ์และจิตใจมีการดำเนินชีวิตร่วมกัน รวมทั้งพึ่งพิงกันทางสังคมเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กันทางกฎหมายและทางสายโลหิต

สนิท สมัครการ (2538:1) ให้ความหมายครอบครัวไว้ว่า “กลุ่มของญาติสนิทกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ร่วมหลังคาบ้านเดียวกัน หรืออยู่ในบริเวณรั้วบ้านเดียวกัน (ในกรณีที่มีบ้านมากกว่าหนึ่งหลัง) ตามปกติแล้วครอบครัวย่อมทำหน้าที่เบื้องต้นที่จำเป็นต่างๆ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน(Basic need) ของมนุษย์ อย่างไรก็ดีหน้าที่บางประการของครอบครัวอาจเปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อภาวะความเป็นญาติของสมาชิกแต่ละครอบครัวทั้งแบบชีวภาพและแบบสังคมกำหนดก็ได้”

ประสบสุข บุญเดช (2531:1) ให้ความหมายครอบครัวว่า “เป็นหน่วยงานย่อยพื้นฐานของสังคมโดยปกติมักประกอบด้วย สามี ภรรยา และบุตร ฐานะการเป็นครอบครัวเริ่มขึ้นเมื่อชายและหญิงได้ทำการสมรสกัน และดำเนินต่อไปจนกระทั่งเกิดบุตรคนแรก คนที่สองและคนถัดๆ ไป ครอบครัวบางครอบครัวอาจไม่มีบุตรตลอดชีวิตของสามีภริยาก็ได้ และในทำนองเดียวกันครอบครัวบางครอบครัวก็มีเพียงบิดา หรือมารดากับบุตรเท่านั้น ซึ่งอาจเกิดขึ้นเพราะสามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตายหรือหย่าร้างเลิกรากันไป”

Kingsley Davis (1966:392 อ้างถึงใน วรรณาภรณ์ โภคภิรมย์, 2545:6) ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานและสากลที่สุดสำหรับทุกสถาบัน มุ่งอธิบายครอบครัว 2 แนวทางด้วยกัน

1) แนวจิตวิทยา มุ่งชี้ให้เห็นว่าครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมภูมิ เพราะเนื่องด้วยความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดของบรรดาสมาชิกของกลุ่มที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน มีการพบปะและแสดงอาการตอบสนองต่อกันและกัน

2) แนวสังคมวิทยา ถือว่าบรรดาสมาชิกในครอบครัวนั้นต่างฝ่ายต่างให้ และรับประสบการณ์จากกันและกัน ซึ่งถือว่าต่างฝ่ายต่างถ่ายทอดพฤติกรรมให้แก่กันและกัน อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

จากความหมายทั้งหมดสรุปได้ว่า ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดในสังคม ประกอบด้วย กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือโดยการแต่งงาน มีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจ เป็นหน่วยย่อยของสังคมที่มีความคงทนที่สุด เป็นสถาบันที่สำคัญในการกำหนด

พฤติกรรมของมนุษย์ และเป็นสถาบันที่จะสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคม ในรูปของเด็กเกิดใหม่และอบรมให้เด็กเหล่านั้นเข้ากับสังคมได้

2.3.2 ประเภทของครอบครัว

ครอบครัวไทยแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบใหญ่ (สนิท สมัครการ, 2538:4-7) คือ

1) ครอบครัวเนื้อแท้ หรือครอบครัวพื้นฐาน (Nuclear or Elementary Family) หรือครอบครัวเบื้องต้น ประกอบด้วย 2 Generation คือ บิดา มารดา และบุตรธิดา แต่ในทางวัฒนธรรมก็จะมีญาติอยู่ด้วย เช่น ในสังคมไทย บางครอบครัวต้องเลี้ยงบิดามารดาของฝ่ายสามีหรือภรรยา หรือบางครอบครัวมีพี่หรือน้องของสามีที่ยังเป็นโสดอาศัยอยู่ การที่มีญาติอาศัยบ้างก็มิได้ทำให้ ครอบครัวเนื้อแท้กลายเป็นครอบครัวแบบอื่นไปเพราะ อำนาจของหัวหน้าครอบครัว ก็ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ครอบครัวแบบนี้เกิดขึ้นง่าย บางคนนิยมเรียกว่า “ครอบครัวพื้นฐาน” เพราะครอบครัวแบบนี้เป็นรากฐาน ของครัวครัวแบบอื่นๆ

2) ครอบครัวขยาย (Extended or Joint Family) ประกอบด้วยสมาชิก 3 ระดับ คือ พ่อ แม่ ลูกและปู่ ย่า ตา ยายอยู่ในครอบครัวเดียวกัน การใช้จ่ายทรัพย์สินในลักษณะของ “กงสี”

3) ครอบครัวผสมหรือครอบครัวซ้อน (Composite or Compound Family) หมายถึง ครอบครัวที่ชายหรือหญิงมีคู่ชีวิตได้มากกว่า 1 คน และนำมาอยู่อาศัยรวมกันในครอบครัวเดียวกัน

4) ครอบครัวสาระ (Essential Family) คือ ครอบครัวที่มีเฉพาะแม่และลูกๆ พ่อต้องไปหางานทำในเมือง ซึ่งกำลังทวีจำนวนมากขึ้น

2.3.3 หน้าที่สำคัญของครอบครัว

สุพัตรา สุภาพ (2540:68-69) กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวไว้ ดังนี้

1) สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ (Reproduction) เพื่อให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ การมีสมาชิกใหม่ต้องมีให้สมดุลกับทรัพยากรภายในประเทศ

2) บำบัดความต้องการทางเพศ (Sexual Gratification) ซึ่งออกมาในรูปของการสมรสเป็นการลดปัญหาทางเพศบางอย่าง เช่น ข่มขืน การสมรสจึงเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมที่มีการจัดระเบียบ เพราะการสมรสคือ วิธีการหนึ่งที่สังคมเข้ามาควบคุมความสัมพันธ์ให้อยู่ในขอบเขต

3) เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นในสังคม (Maintenance of Immature Children) ครอบครัวจึงมีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบใหญ่ การเลี้ยงดูจากที่อื่นแม้ทำได้ก็ไม่ดีเท่ากับครอบครัว ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญมากต่อระบบการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของเด็ก เป็นสถานที่เลี้ยงดูเด็กให้เป็นคนที่เจริญเติบโตสมบูรณ์ ไม่ให้เกิดปัญหาสังคม

4) ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็กให้รู้จักระเบียบของสังคม (Socialization) ครอบครัวเป็นแหล่งการอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด เป็นสถาบันเตรียมตัวเด็กให้ออกไปเผชิญกับสิ่งแวดล้อม ช่วยอบรมเด็กให้รู้จักกฎหมายคุณค่าแบบของความประพฤติ ฯลฯ สอนให้เด็กปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคม

5) กำหนดสถานภาพ (Social Placement) เราได้ชื่อสกุลมาจากครอบครัว ซึ่งส่วนมากก็เปลี่ยนได้ในเวลาต่อมา สถานภาพเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เช่น เป็นลูกคนรวย เป็นลูกพ่อค้า เป็นลูกชาวนา สถานภาพอาจเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

6) ให้ความรักความอบอุ่น (Affection) ครอบครัวเป็นแหล่งที่สมาชิกได้รับความรัก ความอบอุ่นอย่างบริสุทธิ์ใจ เป็นแหล่งที่ให้หลักประกันว่าจะมีคนที่รักเราจริงและรักเราเสมอ ครอบครัวจะเป็นแหล่งให้กำลังใจและปลุกปลอบใจ เพื่อให้สมาชิกสามารถผ่านอุปสรรคไปได้ สรุปแล้วครอบครัวจึงเป็นแหล่งให้ความรัก ความคุ้มครองและความมั่นคงทางด้านจิตใจแก่สมาชิกทำให้สมาชิกมีพลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

นอกจากนี้ ศรีสว่าง พั่ววงค์แพทย์ (2537) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของครอบครัว สามารถพิจารณาได้ทั้ง 3 มิติ คือ

ด้านสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานเก่าแก่ที่สุด ทำหน้าที่หล่อหลอมความเป็นมนุษย์ด้วยการเลี้ยงดูอบรม ให้การเรียนรู้แก่ลูก แก่เด็กให้มีพัฒนาการรอบด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม อารมณ์ บุคลิกภาพที่เหมาะสมตามวัย โดยเฉพาะบทบาทการเป็นพ่อแม่นั้นคงลาออกไม่ได้

บทบาทสำคัญในฐานะเป็นสถาบันในสังคมอีกประการหนึ่ง คือ การสั่งสมบ่มเพาะขัดเกลาเด็กให้มีการเรียนรู้เชิงสังคมให้เติบโตเป็นคนดีมีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น มีจิตใจเอื้ออาทร มีจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีสันติสุข ทั้งนี้การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของพ่อแม่ และสมาชิกผู้ใหญ่ในครอบครัว จะเป็นการเรียนรู้ที่ดียิ่งสำหรับเด็ก

ด้านเศรษฐกิจ สมาชิกครอบครัวต่างก็เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ในฐานะเป็นผู้ผลิตไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ใช้แรงงาน ผู้ประกอบการ ผู้ลงทุน ถ้าไม่ผ่านการขัดเกลาจากครอบครัว บ่มเพาะนิสัยให้รักการทำงาน มีความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ ต่ออาชีพของตน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวินัยในตนเอง ก็จะเป็นผู้ผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีคุณภาพ

ในฐานะเป็นผู้บริโภค ถ้าได้รับการอบรม ขัดเกลาให้เป็นผู้บริโภคที่มีคุณภาพ คือ รู้ทันกัน เลือกสรรบริโภคอย่างมีประโยชน์อย่างประหยัดและปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นสินค้าบริการ หรือสื่อมวลชนก็ตาม ย่อมรู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล อย่างรู้จักประมาณ อย่างรู้จักพอ อย่างมีภูมิคุ้มกัน การที่ประชากรของสังคมได้รับการบ่มเพาะให้เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีคุณภาพดังกล่าว ย่อมเป็นพื้นฐานเป็นพลังในการสร้างเศรษฐกิจส่วนรวมต่อไป

ด้านการเมืองการปกครอง ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานที่บ่มเพาะทักษะทางการเมืองให้เกิดขึ้นในครอบครัวได้ ซึ่งหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีกติกา การมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว มีความเอื้ออาทรต่อกัน ตัดสินใจร่วมกัน รู้จักเจรจาประนีประนอมกันด้วยความรักความเข้าใจและเหตุผล มีความเคารพซึ่งกันและกัน มีการรู้จักอภัยกัน ซึ่งเป็นทักษะของการเมืองการปกครองในระดับครอบครัว อันจะเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตในครรลองประชาธิปไตยต่อไปอย่างดี

ถ้าสถาบันครอบครัวสามารถปฏิบัติภารกิจทั้ง 3 มิติหลักดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ ครอบครัวนั้นก็จะมีภูมิคุ้มกัน มีความมั่นคงเข้มแข็ง เป็นพลังหลักในการสร้างสันติสุขในสังคม ในวงกว้างออกไปได้ไม่ยาก

2.3.4 ลักษณะของครอบครัวไทย

ลักษณะของครอบครัวไทยเราตั้งแต่โบราณมาถือได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีความอบอุ่นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากขนบธรรมเนียม

ประเพณีและวัฒนธรรมของเราที่ได้อบรมสั่งสอนสืบทอดต่อๆ กันมา กล่าวคือ ผู้เยาว์จะต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ลูกหลานจะต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หาได้ไม่มากนักในสังคมทางซีกโลกตะวันตก ลักษณะที่สำคัญๆ ของครอบครัวไทย มีดังนี้ (ไพฑูรย์ เครือแก้ว, 2518)

1. เป็นครอบครัวขยายหรือครอบครัวใหญ่มากกว่าครอบครัวแบบอื่นๆ โดยเฉพาะในชนบท ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า (หรือตา ยาย) รวมทั้งพี่น้องของฝ่ายสามีหรือภรรยา

2. ให้อำนาจผู้ชายหรือสามีเป็นผู้นำครอบครัว โดยภรรยาต้องใช้นามสกุลของสามี สามีต้องมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู ให้ความจุนเจือในทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันนี้ ฝ่ายภรรยาเริ่มมีบทบาทมากขึ้น เพราะต้องช่วยกันหาเงินหาทองมาช่วยยกฐานะของครอบครัว มิฉะนั้นฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวจะอยู่ในภาวะลำบาก

3. ลูก คือ โซ่ทองคล้องใจพ่อแม่ รวมไปถึง ปู่ ย่า ตา ยาย หรือ พี่ ป้า น้า อาด้วย จะเห็นได้ว่าเมื่อเวลามีเด็กเล็กในครอบครัว ผู้ใหญ่ทุกคนมักมุ่งความสนใจไปที่ตัวเด็ก

4. มีความเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโสของสมาชิกในครอบครัว

5. ลูกผู้ชายได้รับการยกย่องให้เป็นผู้สืบสกุล นั่นคือ จะต้องคอยระมัดระวังความประพฤติให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ถ้ามีความประพฤติเสียหาย ก็เท่ากับเป็นการทำลายวงศ์สกุล

6. ลูกๆ จะต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา กล่าวคือ ต้องคอยอุปการะเลี้ยงดูท่านเมื่อท่านอยู่ในวัยชรา ลูกหลานจะต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดูญาติผู้ใหญ่ของตนเป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของครอบครัวไทย คนไทยได้รับการสั่งสอนอบรมเรื่องความกตัญญูกตเวทีให้รู้จักช่วยเหลือและอุปการะแก่ญาติผู้ใหญ่ของตน โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในวัยชราและขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สังคมยกย่องอย่างสูง

7. ภรรยา ถึงแม้จะไม่ใช่ผู้นำครอบครัว แต่ก็มีบทบาทอย่างมาก โดยอิทธิพลเหนือฝ่ายชายในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา การใช้จ่ายในครอบครัวตลอดจนการดูแลบ้านเรือน

8. ความผูกพันทางสายโลหิต บิดามารดารักและห่วงใยลูกของตนเสมอ แม้ว่าจะแต่งงานไปแล้วก็ตาม ทำนองเดียวกับญาติพี่น้องจะช่วยเหลือเผื่อแผ่กันและกัน ญาติทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายมีความเท่าเทียมกัน และนับเชื้อสายทั้งฝ่ายชายฝ่ายหญิง พ่อแม่มักอุปการะเลี้ยงดูลูกที่เป็นคนโสดตลอดไป ถ้าคู่สมรสใหม่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกับครอบครัวเดิม มักเลือกการอยู่ร่วมบ้านเดียวกันกับครอบครัวฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะไม่มีการใช้อำนาจเหนือภรรยาเกินขอบเขต

ดังนั้น ความรักภายในครอบครัวไทยจะเป็น ดังนี้

1) ความรักและเคารพระหว่างสามีภรรยา

2) ความรักของบิดามารดาต่อบุตร

3) ความรักและความกตัญญูต่อผู้เคยอุปการะ

4) ความรักในสายเลือด

2.3.5 ปัจจัยภายในและภายนอกที่มีผลต่อครอบครัว

1) ปัจจัยส่วนบุคคล ที่มีผลทำให้เกิดความแตกต่างขึ้นในแต่ละครอบครัว ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งประเด็นการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต ซึ่งแต่ละครอบครัวมีความแตกต่างด้านความรู้ อาชีพ และรายได้

2) ปัจจัยด้านลักษณะครอบครัว เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเสริมสร้างศักยภาพของครอบครัวในการจัดการความรู้ สำหรับครอบครัวไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก อันมีสาเหตุมาจากกระแสโลกาภิวัฒน์ และทิศทางการพัฒนาของประเทศทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ ประกอบกับความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนทำให้เกิดการข้ามของวัฒนธรรมส่งผลถึงค่านิยมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อสถาบันครอบครัว

ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย และพูนศิริ วัจนะภูมิ (2545) ได้ให้ความหมายคำว่า “ครอบครัว” หมายถึง หน่วยเศรษฐกิจหน่วยหนึ่งที่สมาชิกอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตหรือกฎหมาย มีการใช้จ่ายร่วมกันจากงบเดียวกัน และ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรครอบครัวตามลำดับ นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงคำว่า “ครัวเรือน” (Household) หมายถึง หน่วยเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยบุคคลเพียงหนึ่งคนที่อาศัยโดยลำพัง หรือบุคคลมากกว่าหนึ่งคนที่อาศัยอยู่ใต้หลังคาเดียวกัน มีการตัดสินใจร่วมกันในการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยทางด้านการเงินเพื่อให้เกิดผลประโยชน์และสวัสดิการแก่กลุ่มของตนมากที่สุด สมาชิกของครัวเรือนอาจเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แรงงาน เป็นนักธุรกิจหรือเป็นผู้ประกอบการ กิจการใดกิจการหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ครัวเรือนอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ครัวเรือนประเภทครอบครัว (family household) คือ ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด (หรือความเป็นญาติ) หรือจากการสมรส ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนอาจมีคู่สมรสที่อยู่ด้วยกัน (จะมีสถานภาพสมรสใดก็ตาม)

2) ครัวเรือนประเภทไม่ใช่ครอบครัว (non-family household) คือ สมาชิกทุกคนในครัวเรือนไม่มีความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน

จากความหมายของครอบครัวและครัวเรือนข้างต้น จะเห็นได้ว่า ครอบครัวมีความแตกต่าง ที่สำคัญจากครัวเรือน คือ ครอบครัวจะเกิดขึ้นได้อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ส่วนครัวเรือนนั้นอาจมีคนโสดเพียงคนเดียวอาศัยอยู่ในบ้านหรืออาจอยู่ร่วมกันหลายคนโดยไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกัน เช่น ผู้หญิงผู้ชายที่อาศัยอยู่ด้วยกันแต่ไม่แต่งงานกัน ในกรณีเช่นนี้จัดว่าเป็นครัวเรือนแต่ไม่ใช่เป็นครอบครัว ดังนั้นครอบครัวทั้งหมดเป็นครัวเรือนแต่ครัวเรือนทั้งหมดไม่เป็นครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลักษณะครอบครัวมีผลต่อการจัดการด้านต่างๆ ของครอบครัว

2.3.6 ทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว (Developmental Family Theory)

ทฤษฎีนี้มีจุดเริ่มต้นราวทศวรรษที่ 1930 โดย Hill & Hanson กล่าวว่า ระบบครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว มีขอบข่ายมุมมองที่กว้างขวาง รวมทั้งมีลักษณะที่เป็นพลวัตร (Dynamic) มากกว่าสถิตย์ (Static) กล่าวคือ ชีวิตครอบครัวมักเริ่มต้นที่การแต่งงานของหญิงชายและสิ้นสุดลงเมื่อคู่แต่งงานสิ้นชีวิต ในช่วงของการดำเนินชีวิตครอบครัว ลักษณะ

ของสมาชิกครอบครัวจะกำหนดกิจกรรมต่างๆ เป็นระยะๆ ซึ่งครอบครัวส่วนใหญ่จะผ่านระยะต่างๆ และกิจกรรมหลักที่คล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันถ้าลักษณะโครงสร้างของสมาชิกในครอบครัวแตกต่างกัน ระยะต่างๆ ของครอบครัวตั้งแต่หญิงชายเริ่มแต่งงานกันจนกระทั่งคู่แต่งงานสิ้นชีวิตลงไปนี้ เรียกว่า วงจรชีวิตครอบครัว (Family life cycle)

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าครอบครัวนั้นจะเป็นชนชาติใด มีสีผิวอย่างไร ในระยะต่างๆ ของชีวิตครอบครัวก็จะมีกิจกรรมการเกิด การเข้าศึกษาเล่าเรียน การเข้าสู่วุฒิภาวะหรือเติบโตเต็มที่ และก็เข้าสู่วัยชราเหมือนกันทุกครอบครัว แต่ถ้าครอบครัวใดไม่มีลูกก็จะไม่มีกิจกรรมการเกิด การที่ลูกจะเข้าศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่านที่ได้แบ่งวงจรชีวิตครอบครัวแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของผู้ศึกษา โดยบางกลุ่มแบ่งออกเป็น 3 ขั้น คือ ครอบครัวเริ่มต้น ขยาย หด บางกลุ่มแบ่งออกเป็น 7 ขั้น คือ เริ่มมีครอบครัว มีลูกวัยทารก วัยก่อนเข้าเรียน ปีที่ลูกอยู่ในโรงเรียนประถม วัยรุ่นตอนแรก วัยรุ่นตอนปลาย ผู้ใหญ่ในวัยหนุ่มสาว และปีหลังๆ ของชีวิต ในขณะที่ ฟิลลิส เจ. ไมเคิลจอนท์ (Phyllis J. Meiklejohn อ้างถึงใน พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2538:38) ได้แบ่งวงจรชีวิตครอบครัวออกเป็น 9 ขั้นตอน กล่าวคือ

1. ระยะเริ่มสมรสพัฒนาครอบครัว ระยะนี้ต่างฝ่ายต่างพยายามปรับตัวเข้าหากัน ซึ่งในระยะเริ่มแรกไม่มีปัญหามากนัก เพราะยังอยู่ในระยะหวานชื่น แต่เมื่อนานวันเข้า การปรับตัวจะทวีคูณขึ้นถ้าปรับตัวเข้าหากันได้ดี ทำให้ทั้งคู่ย่อมรักกันมากขึ้น แต่เมื่อผ่านระยะน้ำผึ้งพระจันทร์ การปรับตัวทำได้ยากขึ้น

2. ระยะแรกตั้งครรภ์ ในช่วงตั้งครรภ์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจของภรรยา และการทำหน้าที่แม่บ้านของภรรยาอาจทำได้ไม่เต็มที่ และถ้าไม่ร่วมกันวางแผนสำหรับทารกที่จะเกิดมาอาจจะทำให้สัมพันธภาพระหว่างสามีและภรรยาไม่ดี

3. ระยะเริ่มเป็นบิดามารดาในช่วงแรก บิดาและมารดาอาจจะตื่นเต้นต่อภาระและหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นทั้งสองฝ่ายอาจจะทำให้เกิดปัญหาต่อคู่สมรส

4. ปีที่ว้าวุ่น การประมาณระยะการมีบุตรไม่ให้ใกล้กันเกินไปจะทำให้สภาพครอบครัวดีขึ้น ในระยะนี้เป็นระยะที่ใช้จ่ายสูงที่สุด ภรรยานอกจากต้องว้าวุ่นกับการเลี้ยงบุตร สามีและภรรยาก็ต้องรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันและกัน ทั้งเรื่องความพึงพอใจในเพศรส การสันทนาการและเรื่องอื่นๆ เพื่อคงสภาพสมรสที่ดีไว้

5. ระยะบุตรเข้าโรงเรียน เนื่องจากบิดามารดาต้องการให้สิ่งที่ดีที่สุดแก่บุตรของตน ดังนั้นจะพยายามที่จะส่งบุตรไปโรงเรียนให้เร็วที่สุด เมื่อบุตรเข้าโรงเรียนภาระด้านการเลี้ยงดูบุตรอาจจะลดน้อยลง แต่ต้องให้ความสำคัญแก่รายได้เพื่อใช้ในการศึกษาของบุตรให้มากที่สุด

6. ระยะบุตรเข้าสู่วัยรุ่น ในช่วงชีวิตนี้บิดามารดาอาจจะมีการสร้างสรรค์มากขึ้น หรือทางตรงข้ามอาจจะมีความรู้สึกว่าขาดความตื่นเต้น ชีวิตครอบครัวราบเรียบจนน่าเบื่อหน่าย ในบางกรณีมารดาอาจจะวุ่นอยู่กับบุตรที่กำลังเจริญเติบโต และฝ่ายบิดาก็วุ่นวายอยู่กับการหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวทำให้มีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันลดน้อยลง ถ้าหากว่าทั้งคู่ต่างขาดความสนใจซึ่งกันและกันอาจจะก่อให้เกิดความรู้สึกว่าขาดสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเข้าไว้ด้วยกัน อาจจะทำให้เกิดความเหินห่างและต่างคนต่างอยู่ได้

7. ระยะบุตรแยกครอบครัว ในระยะที่บุตรแยกครอบครัวนี้อาจจะเป็นเวลาที่บิดามารดาใกล้ปลดเกษียณ ฉะนั้น ปู่ย่าหรือตายาย มักจะรู้สึกยินดีที่ได้เลี้ยงหลาน และมีความรู้สึกว่าเป็นโอกาสที่ตนเองจะได้รับความรักอีกครั้งหนึ่ง ช่วยให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าเนื่องจากได้ทำประโยชน์ให้แก่สมาชิกในครอบครัว

8. ระยะบ้านว่างเปล่า ในระยะนี้ครอบครัวที่มีขนาดใหญ่เมื่อบุตรได้แยกย้ายกันออกไปหมดแล้วก็ย่อมมีความรู้สึกว่าบ้านว่างเปล่า หากสามีภรรยาไม่มีความสนใจทำกิจกรรมอื่นๆ ความว่างเปล่าในบ้านก็จะทำให้รู้สึกอ้างว้างมากยิ่งขึ้น

9. ระยะปัจฉิมวัย ระยะนี้สมรรถภาพทางกายของคู่สมรสเริ่มเสื่อมลงไม่สามารถที่จะทำกิจกรรมที่เคยทำมาก่อนได้ทั้งงาน ทางด้านร่างกายและทางด้านการใช้สติปัญญา รวมทั้งอาจเกิดความเจ็บป่วยเป็นครั้งคราวหรือเจ็บป่วยเรื้อรังขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตนในวัยผู้ใหญ่

การศึกษาเรื่องครอบครัวนั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ความพึงพอใจในชีวิตสมรสของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงชีวิตในลักษณะรูปตัวยู (U-SHAPE) ตามวงจรชีวิตครอบครัว (Family life cycle) กล่าวคือ สามีภรรยาจะมีความพึงพอใจในชีวิตครอบครัวมากที่สุดเมื่อเริ่มต้นชีวิตครอบครัว จากนั้นความพึงพอใจจะเริ่มลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อมีบุตรคนแรก และลดลงอย่างเรื่อยๆ จนถึงระยะบุตรอยู่ในวัยเรียน และลดลงต่ำที่สุดเมื่อบุตรอยู่ในช่วงวัยรุ่น David H. Olson (1983: 236) หลังจากนั้นความพึงพอใจในชีวิตครอบครัวจะเริ่มมากขึ้นจนถึงระยะที่บุตรเริ่มมีครอบครัวและออกจากบ้านไป (Eshleman J. Ross,1994: 380) จากทฤษฎีพัฒนาการครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สามารถชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวในช่วงระยะต่างๆ

2.3.7 คุณภาพชีวิตสมรส (Marital quality)

Lewis and Spanier (1979 : 450) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตสมรสเป็นสิ่งที่มีความหมายครอบคลุมองค์ประกอบหลายอย่างที่แสดงถึงคุณค่า และการประเมินความสัมพันธ์ของการสมรส โดยประเมินในลักษณะที่เป็นความต่อเนื่องของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส คุณภาพชีวิตสมรสที่ดีเกี่ยวข้องกับการปรับตัวที่ดี การสื่อสารระหว่างคู่สมรสที่ดี มีความสุขในชีวิตสมรสสูง มีความพึงพอใจซึ่งกันและกัน มีความขัดแย้งต่ำ มีการประสานกันระหว่างคู่สมรสเป็นอย่างดี ซึ่งคุณภาพชีวิตสมรสในลักษณะดังกล่าวนี้อาจจะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ของคู่สมรสว่า จะสามารถแสดงออกกันได้ดีเพียงใด และขึ้นอยู่กับหน้าที่ของชีวิตสมรสว่า คู่สมรสจะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของการเป็นสามีภรรยาได้มากน้อยเพียงใด

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตสมรส

Lewis and Spanier (อ้างถึงใน บุญประคอง ภาณุรัตน์,2531:20-21) ได้เสนอแนวคิดของคุณภาพชีวิตสมรส ซึ่งมีองค์ประกอบต่อไปนี้

1) การปรับตัวในชีวิตสมรส(Marital adjustment) หมายถึง การที่คู่สมรสมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและทำกิจกรรมร่วมกัน มีการแสดงออกให้เห็นความรักและความไว้วางใจต่อกัน รวมถึงการปรับตัวในเรื่องเพศรส

2) ความพึงพอใจในชีวิตสมรส(Marital satisfaction) หมายถึง ความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินและสบายใจในการใช้ชีวิตร่วมกันของคู่สมรส ที่มีต่อสถานการณ์ชีวิตสมรสในแง่มุมต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและจิตวิทยา

3) ความสุขในชีวิตสมรส (Marital happiness) หมายถึง การที่คู่สมรสทั้งสองฝ่ายรู้สึกตรงกันว่า ตนเองและคู่สมรสอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีความอบอุ่นทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

4) ความขัดแย้งในชีวิตสมรส (Marital conflict) หมายถึง ความคิดหรือการแสดงออกของคู่สมรสในเรื่องต่างๆ ที่ไม่สามารถตกลงกันได้ เช่น การใช้อำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ การคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ การโต้แย้ง ตลอดจนถึงการทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน

5) การสื่อสารระหว่างคู่สมรส (Marital communication) หมายถึง การที่คู่สมรสได้พูดคุยปรึกษาหารือ หรือทำความเข้าใจซึ่งกันและกันในเรื่องต่างๆ รวมถึงการแสดงออกโดยไม่ใช้ภาษาพูด เช่น การแสดงสีหน้า ท่าทาง แววตา และมีความเชื่อมโยงกับการมีความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจกัน

6) การผสมผสานในชีวิตสมรส (Marital integration) หมายถึง การรวมหน่วยที่แยกกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลายเป็นสิ่งที่รวมกันขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากผลรวมซึ่งเกิดจากการบวกเอาส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มที่มีความสามัคคีร่วมมือกันเป็นอย่างดี เรียกว่า มีการบูรณาการรวมหน่วยสูง ย่อมจะทำงานได้ผลรวมทั้งหมดมากกว่าผลรวมของงานที่สมาชิกแยกกันทำ

ฉันทนา วุฒิไกรจำรัส (2546:6-10) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของครอบครัว แบ่งเป็นกลุ่มปัจจัย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มปัจจัยด้านความพึงพอใจวิถีชีวิตของคู่สมรส และกลุ่มปัจจัยที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มปัจจัยด้านความพึงพอใจ ในชีวิตของคู่สมรสเป็นปัจจัยด้าน ความพึงพอใจในวิถีชีวิตของคู่สมรส ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตสมรส ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจและอิทธิพลของสังคมรอบตัว ดังนี้

สถานภาพทางเศรษฐกิจของคู่สมรสส่วนใหญ่จะ หมายถึง รายได้ของครอบครัว ซึ่งน่าจะเป็นรายได้รวมทั้งสามีภรรยาและเป็นรายได้ที่นำมาใช้จ่าย เพื่อทำให้ครอบครัวมีความสุขมีความมั่นคง การวัดรายได้ของคู่สมรสนี้อาจจะไม่ได้หมายถึง ความมากน้อยของจำนวนเงินที่รับ

อิทธิพลของสังคมรอบตัว ซึ่งสังคมรอบตัวของคู่สมรส ได้แก่ ญาติ เพื่อน รวมไปถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ฯลฯ หากกลุ่มคนเหล่านี้ให้การยอมรับค่าของความเป็นสามีภรรยาเป็นอย่างดี ยอมรับว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสม หรือยอมรับบุคคลทั้งคู่ไม่รังเกียจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ย่อมทำให้คู่สมรสมีความพึงพอใจในชีวิตสมรสได้ หรือการที่คู่สมรสมีโอกาสร่วมกิจกรรมในชุมชนมาก (หมายถึงการที่ทั้งคู่ได้รับการยอมรับจากชุมชน) จะทำให้คู่สมรสมีความพึงพอใจในชีวิตสมรสได้เช่นกัน

กลุ่มปัจจัยที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต ที่เป็นกลุ่มปัจจัยที่สำคัญที่สุด น่าจะเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส เนื่องจากชีวิตสมรสคือการเริ่มต้นชีวิตของคนสองคน ปฏิสัมพันธ์ในแง่บวกระหว่างทั้งสองมีมากเท่าใด ความมั่นคงในชีวิตสมรสก็มีมากเท่านั้น ในทางกลับกันหากคู่สมรสมีปฏิสัมพันธ์กันไม่ดี การอยู่ร่วมกันย่อมไม่ราบรื่น แม้มีปัจจัยแวดล้อมเหมาะสมหรือเอื้ออำนวยให้คู่สมรสได้อยู่รวมกันอย่างดีเพียงใดก็ตาม สิ่งที่ตามมาอาจจะ เป็นความจำยอม ในการอยู่ด้วยกัน หรือในที่สุดอาจจะถึงกับแยกทางกันเดินก็ได้

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคู่สมรส สามารถดูได้จากการแสดงออก หรือผลของปฏิสัมพันธ์ ในหลายๆ แง่มุม เช่น การยอมรับกันและกันในทุกๆ ด้าน (สรีระร่างกาย จิตใจ เพศสัมพันธ์

ฯลฯ) ความสนิทเสน่หาที่มีต่อกัน การสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ การมีบทบาทที่สอดคล้องกัน (ความสมานฉันท์ทางบทบาท) และการมีความสัมพันธ์กัน แบบเพื่อนคู่ชีวิต ซึ่งรายละเอียดของผลของปฏิสัมพันธ์เหล่านั้น มีดังนี้

1) การยอมรับกันและกัน เป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นของการที่คู่สมรสจะอยู่ด้วยกันได้ เพราะการสมรสย่อม หมายถึงการต้องการใช้ชีวิตร่วมกันตลอดชีวิต ต้องเห็นหน้ากันทุกวันต้องมีกิจกรรมร่วมกัน ต้องปรึกษาหารือกัน แก้ปัญหาร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การยอมรับกันในแง่มุมทำให้ทั้งคู่อยู่ด้วยกัน โดยไม่มีความขัดแย้งทางความคิดและอารมณ์ ไม่รำคาญกัน ไม่เบื่อกัน ไม่ดูถูกกัน ไม่เกลียดกัน ลักษณะการยอมรับกันและกันได้ มีตัวชี้วัดต่างๆ เช่น การมองอีกฝ่ายในแง่ดี พอใจในคู่ชีวิตทั้งรูปร่างหน้าตา สติปัญญา ความคิดเห็นและจิตใจ ซึ่งจะทำให้ทั้งคู่สื่อสารกันได้อย่างราบรื่น แม้ต่อการตอบสนองทางเพศสัมพันธ์ที่คู่สมรสมอบให้ ยอมรับในตัวตนรวมไปถึงค่านิยมต่างๆ ของอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

2) ความสนิทเสน่หาต่อกันเป็นปัจจัยด้านอารมณ์ ที่จะทำให้คู่สมรสรู้สึกผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความรักใคร่ ความต้องการทางเพศและรสนิยมทางเพศที่สอดคล้องกัน มีความสุขในการมีเพศสัมพันธ์ร่วมกันรวมไปถึงการสนับสนุนส่งเสริมเป็นที่พึ่งทางใจ มีความเสมอภาคกัน (ไม่มีการได้เปรียบเสียเปรียบหรือการกดขี่ทางเพศ) ขณะเดียวกันก็ไม่ละเมิดสิทธิส่วนตัวของกันและกัน ให้เกียรติกัน เคียงข้างกันออกสังคม ให้สังคมยอมรับและชื่นชมในการเคียงคู่กันของทั้งสอง ฯลฯ

3) การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง การที่คู่สมรสสื่อสารกันได้มีความเข้าใจกัน พูดคุยกันในเรื่องหลากหลาย มีเวลาพูดคุยกันและที่สำคัญ คือ เห็นความสำคัญของการพูดคุยกัน

การมีบทบาทที่สอดคล้องกันหรือความสมานฉันท์ทางบทบาท หมายถึง ความเห็นที่สอดคล้องกันระหว่างสามีภรรยา ว่าใครควรจะมีบทบาทใด ซึ่งครอบคลุมการแสดงออกต่างๆ เช่น การสามารถตอบสนองความต้องการของอีกฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด การทำหน้าที่ตามควรแห่งบทบาทของตน (การเป็นสามีภรรยา เป็นหัวหน้าครอบครัว ดูแลรักษาบ้านทรัพย์สิน ฯลฯ) ได้อย่างดี และทำบทบาทได้ใกล้เคียงกับบทบาทที่คาดหวังให้ได้มากที่สุด แบ่งบทบาทกันทำอย่างยุติธรรม (ร่วมกันรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจ การทำงานบ้าน การเลี้ยงดูลูก เป็นผู้เลี้ยงดูลูก อบรมสั่งสอน แม้แต่การลงโทษลูก ฯลฯ) การมีบุคลิกภาพที่คล้ายคลึงกัน มีการปรองดองกันสูง ฯลฯ

4) การมีความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ในการเป็นเพื่อนคู่ชีวิต หมายถึง การที่คู่สมรส มีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในแง่อารมณ์และความคิด มีการทำกิจกรรมร่วมกันมีการไปไหนมาไหนด้วยกันและร่วมกันแก้ปัญหาของครอบครัว อาจรวมถึงมีการไปวัดด้วยกันด้วย ดังนั้น แนวคิดทางการศึกษาคู่สมรสไทยจึงน่ารวมไปถึงการมีความสอดคล้องกันในแง่การนับถือศาสนา การปฏิบัติตนตามแนวทางศาสนาร่วมกัน เช่น ทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว ยึดหลักฆราวาสธรรมรวมไปจนถึงการทำบุญไปวัด ฯลฯ ด้วยกัน

การวัดความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต ครอบคลุมการวัดกิจกรรมของการพูดคุยกัน การเข้าใจและยอมรับในกันและกัน การไปเยี่ยมเพื่อนฝูงด้วยกัน หรือไปพักผ่อนด้วยกัน เป็นต้น

2.3.8 ความมั่นคงในชีวิตสมรส (Marital Stability)

ความมั่นคงในชีวิตสมรส เป็นเป้าหมายชีวิตสมรสประการหนึ่ง ซึ่งหมายถึง การที่ชีวิตสมรสดำเนินต่อไปได้และชีวิตสมรสจะสิ้นสุดต่อเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต ส่วนชีวิตสมรสที่ไม่มั่นคงจะสิ้นสุดด้วยการกระทำอย่างจงใจ โดยคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ในการที่จะแยกกัน หรือหย่าร้างกัน (Lewis and Spanier, 1979:269)

นอกจากนี้ยังมี Levinger (1979:36) กล่าวถึง “ความมั่นคงในชีวิตสมรส” ว่าเป็นชีวิตสมรสที่ดำเนินไปอย่างปกติ ไม่มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นระหว่างคู่สมรส ตรงข้ามกับ “ความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส” เป็นลักษณะที่แสดงว่ามีปัญหาเกิดขึ้นในชีวิตสมรสซึ่งอาจเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็น “รูปแบบ” หรือ “ไม่เป็นรูปแบบ” ตามกฎเกณฑ์ของสังคม กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การสมรสที่มั่นคงจะมีการสิ้นสุดก็ต่อเมื่อเกิดการตายโดยธรรมชาติของคู่สมรส แต่การสมรสที่ไม่มั่นคงเป็นการจบชีวิตสมรส โดยการจงใจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ การแยกกันอยู่จัดเป็นการเลิกกันแบบไม่เป็นทางการ ส่วนการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ การแยกกันอยู่จัดเป็นการเลิกกันแบบไม่เป็นทางการ ส่วนการหย่าร้างกันตามกฎหมายและการละทิ้งจากไปของคู่สมรส จัดเป็นการเลิกกันแบบเป็นทางการ ดังนั้นจึงจำแนกในรูปแบบความมั่นคงในชีวิตสมรสตามกฎเกณฑ์ของสังคมได้ 2 ประการ คือ เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 ความมั่นคงในชีวิตสมรสตามกฎเกณฑ์ของสังคม

ความมั่นคงรูปแบบ	สมบูรณ์แบบ(มั่นคง)	ไม่สมบูรณ์แบบ (ไม่มั่นคง)
เป็นทางการ	แต่งงานกันตามกฎหมาย	แยกกันตามกฎหมาย หย่าร้างเลิกกันตามกฎหมาย
ไม่เป็นทางการ	แต่งงานไม่เปิดเผย	การแยกกันโดยการตกลงอย่างไม่เป็นทางการการทอดทิ้ง

ที่มา : Levinger, 1979:36

Alan Booth and David Johnson (1983:387) ให้ความหมายของความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสว่า เป็นคำที่อาจหมายถึงความล้มเหลวในชีวิตสมรส การหย่าร้าง การแตกแยกในชีวิตสมรส การมีคุณภาพชีวิตสมรสต่ำ และการทอดทิ้ง ซึ่งคำเหล่านี้มีความสัมพันธ์กัน แต่มีมโนทัศน์ต่างกันในบางกรณี เช่น ความล้มเหลวในชีวิตสมรส หมายถึง การหย่าร้างตามกฎหมาย หรือแยกทางกันอย่างถาวรตามความสมัครใจของคู่สมรส แต่ความล้มเหลวในอีกมโนทัศน์หนึ่งหมายถึง การจากกันโดยไม่สมัครใจ ซึ่งเกิดจากการตายหรือการทอดทิ้งไปของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

สรุปได้ว่า ความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส มีความสัมพันธ์กับปัจจัย 3 กลุ่ม คือ ปัจจัยทางประชากร ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม และปัจจัยทางจิตวิทยา ซึ่งผลกระทบของแต่ละปัจจัยที่มีต่อคู่สมรส ย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของปัจเจกบุคคลและสังคม

ปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของครอบครัว แบ่งเป็นกลุ่มปัจจัย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มปัจจัยด้านความพึงพอใจในวิถีชีวิตของคู่สมรส และกลุ่มปัจจัยที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส ฉันทนา วุฒิไกรจำรัส (2544: 6-10) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยด้านความพึงพอใจในชีวิตของคู่สมรส ปัจจัยด้านความพึงพอใจในวิถีชีวิตของคู่สมรสที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตสมรส ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจ การทำงานนอกบ้านของภรรยา ลักษณะโครงสร้างของครอบครัวและการที่บุคคลอื่นๆ อาศัยอยู่ด้วยกัน และอิทธิพลของสังคมรอบตัว ดังนี้

- สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางเศรษฐกิจของคู่สมรสส่วนใหญ่จะหมายถึง รายได้ของครอบครัว ซึ่งน่าจะเป็นรายได้รวมของทั้งสามีและภรรยา และเป็นรายได้ที่นำมาใช้จ่ายเพื่อทำให้ครอบครัวมีความสุข มีความมั่นคง การวัดรายได้ของคู่สมรสนี้อาจจะไม่ได้หมายถึงความมากน้อยของจำนวนเงินที่ได้รับ

- แบบอย่างจากบิดามารดาของคู่สมรส แบบอย่างจากบิดามารดาของคู่สมรสหมายถึง การที่คู่สมรสได้สัมผัสกับคุณภาพชีวิตสมรสของบิดามารดา และมีความประทับใจในบทบาทของพ่อและแม่ที่ตนได้เห็นมา บทบาทที่ฝ่ายชายควรได้เห็น คือ การที่พ่อของตนมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว เป็นผู้นำหรือฝ่ายหญิงจะได้เห็นคือ ความรับผิดชอบในการดูแลครอบครัว เข้มแข็ง เป็นกำลังใจให้แก่หัวหน้าครอบครัว ได้เห็นความรักใคร่ ผูกพัน อดทน ประนีประนอมกันระหว่างการใช้ชีวิตร่วมกัน ได้เห็นการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของครอบครัว ฯลฯ การที่ทั้งชายหญิงได้เห็นบทบาทที่เหมาะที่พ่อแม่ของตนกระทำต่อหน้าที่ในครอบครัวทั้งคู่ย่อมจะยึดมาเป็นแบบอย่าง ทั้งในการคัดเลือกคนที่เหมาะสมมาเป็นคู่ชีวิตและการที่ตนจะได้ทำบทบาทหน้าที่นั้นๆ เมื่อถึงเวลาที่ตนมีชีวิตสมรสด้วย

- การสนับสนุนจากบุคคลนัยสำคัญ การสนับสนุนจากบุคคลนัยสำคัญหมายถึง การที่คู่สมรสได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากพ่อแม่แต่ละฝ่ายรวมไปถึงเครือญาติ หรือแม้แต่เพื่อนฝูง คนใกล้ชิดอื่นๆ การที่บุคคลจะตัดสินใจเลือกใครสักคนมาเป็นคู่ครอง หากมีเสียงคัดค้านจากคนรอบข้าง หรือส่วนใหญ่แสดงความไม่เห็นด้วย บุคคลนั้นย่อมเกิดความไม่แน่ใจ ไม่อบอุ่นใจ หากตัดสินใจเลือกคนดังกล่าวเป็นคู่ครองแล้ว พบว่า จะมีปัญหาภายหลัง อาจจะทำให้เกิดการโทษตนเองที่ไม่ฟังความคิดเห็นจากครอบครัว หรือแม้แต่คู่สมรสที่สามารถคู่ครองคู่อยู่กันไปได้แต่กลับห่างเหิน หรือยังแสดงการไม่ยอมรับ ส่งผลให้คู่สมรสอาจเกิดความเครียด นำมาสู่ปัญหาการปรับตัวตามมาได้เช่นกัน

- การทำงานนอกบ้านของภรรยา ในอดีตผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่นิยมหรือไม่มีความจำเป็นต้องทำงานนอกบ้าน ภาระในการหารายได้เพื่อนำมาเลี้ยงครอบครัวเป็นหน้าที่ของสามี ความคิดความเชื่อว่าผู้ชายเป็นผู้ทำงานนอกบ้านนี้มีมานาน แม้ในปัจจุบันการที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านนับเป็นเรื่องปกติ อันเนื่องมาจากผู้หญิงมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองมากขึ้น จนเป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไปแม้กระทั่งสามีก็ต้องยอมรับความจริงข้อนี้ แต่การที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน มีผลกระทบมาถึงครอบครัวบางประการ เพราะอย่างไรก็ตาม ผู้หญิงก็ยังถูกคาดหวังว่าจะต้องทำหน้าที่ดูแลบ้านเลี้ยงดูลูก ดูความเรียบร้อยในบ้านรวมไปถึงอาหารการกินด้วย เช่น เมื่อผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านภาระในบ้านย่อมถูกกระทบกระเทือนไม่มากก็น้อย เช่น บ้านและลูกอาจถูกปล่อยปละละเลยไปบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องทำงานเหน็ดเหนื่อยเป็นสองเท่า ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดความเครียด เกิดการกระทบกระทั่ง ขัดแย้งกับคู่สมรสได้

- โครงสร้างครอบครัว ลักษณะโครงสร้างครอบครัว หมายถึง จำนวนที่อาศัยในครอบครัว โดยเน้นเฉพาะที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่ควรจะเป็นบุคคลที่เป็นเครือญาติ หรือญาติผู้ใหญ่ นักวิชาการด้านครอบครัวศึกษา ได้เปรียบเทียบข้อดีและข้อเสีย ของครอบครัวที่ขนาดต่างกันได้ว่า ครอบครัวขนาดเล็กหรือครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก มีข้อดี คือ สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิดกัน สามีภรรยามีอิสระที่จะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในครอบครัวเอง ฯลฯ แต่มีข้อเสีย คือ มีความว้าเหว่ขาดความอบอุ่นเมื่อมีความขัดแย้งในครอบครัวหรือยามมีปัญหา จะขาดญาติพี่น้องที่จะมาช่วยเหลือหรือไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ขณะที่ในครอบครัวที่มีญาติมาอาศัยอยู่ด้วยสามีภรรยา จะขาดอิสระในการตัดสินใจ หรือกระทั่งการแสดงออกซึ่งความรักใคร่ผูกพัน แต่ในครอบครัวใหญ่ สามีภรรยาจะมีผู้ช่วยแบ่งเบาภาระบางอย่าง เช่น ดูแลบ้าน เลี้ยงลูก และเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งกันอาจจะลดความรุนแรงได้ด้วยความเกรงใจผู้ใหญ่ในบ้าน

- อิทธิพลของสังคมรอบตัว สังคมรอบตัวของคู่สมรส ได้แก่ ญาติ เพื่อน รวมไปถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ฯลฯ หากกลุ่มคนเหล่านี้ให้การยอมรับคู่สามีภรรยาเป็นอย่างดี ยอมรับว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสม หรือยอมรับบุคคลทั้งคู่ ไม่รังเกียจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ย่อมทำให้คู่สมรสมีความ พึงพอใจในชีวิตสมรสได้ หรือการที่คู่สมรสได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมในชุมชนมาก (หมายถึง การที่ทั้งคู่ได้รับการยอมรับจากชุมชน) จะทำให้คู่สมรสมีความพึงพอใจในชีวิตสมรสได้เช่นกัน

2) ปัจจัยที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตที่เป็นกลุ่มปัจจัยที่สำคัญที่สุด น่าจะเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส เนื่องจากชีวิตสมรส คือ การใช้ชีวิตคู่ของคนสองคน ปฏิสัมพันธ์ในแง่บวกระหว่างทั้งสองมีมากเท่าใด ความมั่นคงในชีวิตสมรสก็มีมากเท่านั้น ในทางกลับกันหากคู่สมรสมีปฏิสัมพันธ์กันไม่ดี การอยู่ร่วมกันย่อมไม่ราบรื่น แม้มีปัจจัยแวดล้อมเหมาะสมหรือเอื้ออำนวยให้คู่สมรสได้อยู่ร่วมกันอย่างดีเพียงใดก็ตาม สิ่งที่ตามมาอาจจะเป็นความจำยอมในการอยู่ด้วยกันหรือในที่สุดอาจจะถึงกับแยกทางกันเดินก็ได้

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคู่สมรสสามารถดูได้จากการแสดงออกหรือผลของการปฏิสัมพันธ์ในหลายๆ แง่มุม เช่น การยอมรับกันและกันในทุกๆ ด้าน (สรีระร่างกาย จิตใจ เพศสัมพันธ์ ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ) ความสนิทเสน่หาที่มีต่อกัน การสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ การมีบทบาทที่สอดคล้อง (ความสมานฉันท์ทางบทบาท) และการมีความสัมพันธ์กันแบบเพื่อนคู่ชีวิตซึ่งรายละเอียดของปฏิสัมพันธ์เหล่านั้น มีดังนี้

- การยอมรับกันและกัน เป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นของการที่คู่สมรสจะอยู่ด้วยกันได้ เพราะการสมรสย่อมหมายถึงการต้องใช้ชีวิตร่วมกันตลอดชีวิต ต้องเห็นหน้ากันทุกวัน ต้องมีกิจกรรมร่วมกัน ต้องปรึกษาหารือกัน แก้ปัญหาร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การยอมรับกันในแง่มุมทำให้ทั้งคู่อยู่ด้วยกัน โดยไม่มีความขัดแย้งทางความคิดและอารมณ์ ไม่รำคาญกัน ไม่เบื่อกัน ไม่ดูถูกกัน ไม่เกลียดกัน ลักษณะการยอมรับกันและกัน มีตัวชี้วัดต่างๆ เช่น การมองอีกฝ่ายหนึ่งในแง่ดี พอใจในคู่ชีวิตทั้งรูปร่างหน้าตา สติปัญหา ความคิดเห็นและจิตใจ ซึ่งจะทำให้ทั้งคู่สื่อสารกันได้อย่างราบรื่น แม้การตอบสนองทางเพศสัมพันธ์ที่คู่สมรสมอบให้ ยอมรับในตัวตนรวมไปถึงค่านิยมต่างๆ ของอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

- ความสนิทเสน่หาต่อกัน ความสนิทเสน่หาต่อกันเป็นปัจจัยด้านอารมณ์ที่จะทำให้คู่สมรสรู้สึกผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความรักใคร่ ความต้องการทาง

เพศและรสนิยมทางเพศที่สอดคล้องกัน มีความสุขในการมีเพศสัมพันธ์ร่วมกัน รวมไปถึงการสนับสนุนส่งเสริมเป็นที่พึ่งทางใจ มีความเสมอภาคกัน (ไม่มีการได้เปรียบเสียเปรียบหรือกดขี่ทางเพศ) ขณะเดียวกันก็ไม่ละเมิดสิทธิส่วนตัวของกันและกัน ให้เกียรติกัน เคียงข้างกันออกสังคม ให้สังคมยอมรับและชื่อชมในการเคียงคู่กันของทั้งสอง ฯลฯ

- การสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง การที่คู่สมรสสื่อสารกันได้มีความเข้าใจกัน พูดคุยกันในเรื่องหลากหลาย มีเวลาพูดคุยกัน และที่สำคัญคือ เห็นความสำคัญของการพูดคุยกัน

- การมีบทบาทที่สอดคล้องกัน หรือความสมานฉันท์ทางบทบาท หมายถึง ความเห็นที่สอดคล้องกันระหว่างสามีภรรยาว่าใครควรจะมีบทบาทใด ซึ่งครอบคลุมการแสดงออกต่างๆ เช่น การสามารถตอบสนองความต้องการของอีกฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด การทำหน้าที่ตามควรแห่งบทบาทของตน (การเป็นสามี ภรรยา เป็นหัวหน้าครอบครัวดูแลรักษาบ้านทรัพย์สินฯลฯ) ได้อย่างดี และทำบทบาทได้ใกล้เคียงกับบทบาทที่คาดหวังให้ได้มากที่สุด แบ่งบทบาทกันทำอย่างยุติธรรม (ร่วมกันรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจ การทำงานบ้าน การเลี้ยงลูก เป็นผู้เลี้ยงดูลูก อบรมสั่งสอน แม้แต่การลงโทษลูก ฯลฯ) การมีบุคลิกภาพที่คล้ายคลึงกัน มีการปรองดองกันสูง ฯลฯ

- การมีความสัมพันธ์กันแบบเพื่อนคู่ชีวิต หมายถึง การที่คู่สมรสมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันในแง่ของอารมณ์และความคิด มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการไปไหนมาไหนด้วยกันและร่วมกันแก้ปัญหาของครอบครัว อาจรวมถึงมีการวัดความเป็นเพื่อนคู่ชีวิตครอบคลุมการวัดกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ เช่น การพูดคุยกัน การเข้าใจในกันและกัน การไปเยี่ยมเพื่อนฝูงด้วยกัน หรือไปพักผ่อนด้วยกัน เป็นต้น

ดังนั้นในแนวคิดทางการศึกษาคู่สมรสไทยจึงน่ารวมไปถึงการมีความสอดคล้องในแง่การนับถือศาสนา การปฏิบัติตนตามแนวทางศาสนาร่วมกัน เช่น ทำความดี ละเว้นความชั่ว ยึดหลักฆราวาสธรรม รวมไปจนถึงการทำบุญไปวัด ฯลฯ ด้วยกัน

2.4 ทักษะชีวิต

ทักษะ (Skill) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ หรือความชำนาญในเรื่องต่างๆ ที่เป็นผลมาจากการเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติ

ชีวิต (Life) หมายถึง ความสามารถอันประกอบด้วยความรู้ เจตคติและทักษะในการที่จะจัดการกับปัญหารอบๆ ตัวในสภาพสังคมปัจจุบันและการเตรียมความพร้อมเพื่อการปรับตัวในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเพศ สารเสพติด บทบาทของชายและหญิง ชีวิตครอบครัว สุขภาพ อิทธิพลสื่อ สิ่งแวดล้อม จริยธรรม และปัญหาสังคม

ทักษะชีวิต (Life skills) หมายถึง ความสามารถหรือความชำนาญของบุคคลในการจัดการกับปัญหาต่างๆรอบตัวในชีวิตประจำวันได้สำเร็จเป็นความสามารถที่บุคคลสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ประสบการณ์และการฝึกฝน สามารถปรับตัวและมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์นำไปสู่การมีพฤติกรรมที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

องค์ประกอบของทักษะชีวิต (Brolin, 1989 อ้างถึงใน มัณฑรา ธรรมบุศย์, 2553) ทักษะชีวิตเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทั้งความรู้และทักษะของแต่ละบุคคลและเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตอย่างอิสระในวัยผู้ใหญ่ องค์ประกอบของทักษะชีวิตออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน (Daily life skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ผู้ที่มีทักษะด้านนี้จะแสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏจนเป็น นิสัยที่เห็นได้อย่าง ชัดเจน ได้แก่

1.1 ความสามารถในการบริหารจัดการระบบการเงิน (Managing Personal finances) เช่น นับ และทอนเงินได้ถูกต้อง รู้จักออมทรัพย์และตรวจสอบบัญชีเงินฝากของ ตน รู้จักควบคุมงบประมาณ การใช้จ่ายให้คงที่ รู้วิธีบันทึกค่าใช้จ่าย ใช้จ่ายโดยใช้เงินสด และบัตรเครดิตด้วยความรับผิดชอบ สามารถคำนวณภาษีเงินได้ ไม่หลีกเลี่ยงการเสียภาษี ชำระเงินตามใบเรียกเก็บเงินตรงตามกำหนดเวลา

1.2 ความสามารถในการเลือกและจัดการงานบ้าน (Selecting and managing a household) เช่น รู้จักดูแลรักษาบ้านให้สะอาดน่าอยู่ ทำงานบ้านได้ รู้จักวางแผนและเตรียมอาหารการกินของตนเอง

1.3 ความสามารถในการดูแลตนเอง (Caring for personal needs) เช่น รู้จักเอาใจใส่สุขภาพของตนเอง มีจิตใจเบิกบาน แต่งกายได้เหมาะสม หลีกเลี่ยงการใช้สารเสพย์ติด มีความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและสามารถดูแลป้องกันตนเอง รู้จักออกกำลังกาย รู้หลักโภชนาการและการควบคุมน้ำหนัก

1.4 การตระหนักถึงความปลอดภัย (Safety awareness) เช่น มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความปลอดภัย มีความไวต่อการรับรู้เสียงหรือกลิ่นที่ผิดแผกไปจากเดิม สามารถถอนตัวออกจากเหตุการณ์ที่คับขัน

1.5 ความสามารถในการจัดหา จัดเตรียม และการบริโภคอาหาร (Raising, preparing and consuming food) เช่น รู้จักเลือกซื้อและวางแผนรายการอาหาร รู้จักทำความสะอาดบริเวณประกอบอาหาร รู้วิธีเก็บถนอมอาหารและวิธีเตรียมอาหาร อ่านป้ายฉลาก และปฏิบัติตามคำแนะนำบนฉลากได้ แสดงนิสัยการกินที่ดี วางแผนการรับประทานอาหารแต่ละมื้อในสัดส่วนที่สมดุล

1.6 ความสามารถในการซื้อและถนอมเครื่องแต่งกาย (Buying and caring for clothing) เช่น รู้วิธีซักรีดเสื้อผ้าชนิดต่างๆ สามารถซ่อมแซมเสื้อผ้าและเก็บรักษาเสื้อผ้า ตลอดจนต่อรองราคาเสื้อผ้า ได้

1.7 การแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดี (Exhibiting responsible citizenship) เช่น แสดงความ รับผิดชอบและมีความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน รายงานเรื่องอาชญากรรมได้ มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย และการปกครองระดับท้องถิ่นหรือระดับประเทศ และปฏิบัติตาม กฎหมายได้อย่างถูกต้อง

1.8 ความสามารถในการใช้เครื่องนันทนาการและการใช้เวลาว่าง (Using recreational facilities and engaging in leisure activities) เช่น รู้จักหาแหล่งพักผ่อนหย่อน ใจเท่าที่มีอยู่ในชุมชน รู้จักเลือกและวางแผนทำกิจกรรมกับบุคคลและกลุ่ม ฯลฯ

1.9 ความสามารถในการอยู่ร่วมกับชุมชน (Getting around the community) เช่น สามารถ แยกแยะบริเวณต่างๆ ในชุมชนและระบุสถานที่ตั้งของชุมชนได้ รู้กฎจราจร และวิธีรักษาความปลอดภัยในชุมชน เข้าใจและรู้จักใช้แผนที่ของชุมชน ฯลฯ

2. ทักษะเฉพาะบุคคลและทักษะทางสังคม (Personal and social skills) เป็นทักษะ ที่จำเป็น ต่อการทำงานและการสร้างมิตรภาพ ได้แก่

2.1 ความสามารถในการรู้จักตนเอง (Self – awareness) เช่น สามารถบอก ความต้องการด้าน ร่างกายและจิตใจของตนเอง ระบุความสนใจ ความสามารถ และลักษณะ อารมณ์ของตนได้ รู้วิธีดูแล บำรุงรักษาสุขภาพ ฯลฯ

2.2 การสร้างความมั่นใจในตนเอง (Self-confidence) เช่น สามารถทำให้ผู้อื่นเห็นถึงคุณค่า ของตน บอกได้ว่าผู้อื่นมีการรับรู้ในตนเองอย่างไร ยอมรับผู้อื่น กล่าวคำชมและวิจารณ์ผู้อื่นได้ ฯลฯ

2.3 การแสดงพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อสังคม (Socially responsible behavior) เช่น ยอมรับในสิทธิและทรัพย์สินของผู้อื่น ตระหนักในอำนาจหน้าที่และรู้จักปฏิบัติตาม คำแนะนำต่างๆ แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมในที่สาธารณะ มีมารยาททางสังคมและมารยาทในการ รับประทานอาหาร ฯลฯ

2.4 ความสามารถด้านมนุษยสัมพันธ์ (Good interpersonal) เช่น รู้จักฟังและโต้ตอบผู้อื่น มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นและสามารถดำรงความสัมพันธ์นั้นให้ยืนยาว เป็นต้น

2.5 ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง (Independence) เช่น สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้โดยไม่ร้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น สามารถท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ ในชุมชนได้ตามลำพัง รู้จักเปลี่ยนแปลงตารางการเดินทางเมื่อเผชิญกับปัญหา รู้วิธีเลือกคบหาเพื่อน ฯลฯ

2.6 ความสามารถในการแก้ไขปัญหา (Problem-solving) เช่น รู้จักขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นในยามจำเป็น รู้จักพัฒนาและประเมินทางเลือกในการแก้ปัญหา สามารถหาทางแก้ปัญหาและวางแผนแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง

2.7 ความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น (Communicating with others) เช่น สามารถรับรู้และโต้ตอบกับผู้อื่นได้ทุกสถานการณ์ ติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นด้วยความ

3. ทักษะการประกอบอาชีพ (Occupational skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จ ในการ ประกอบอาชีพ ได้แก่

3.1 ความรอบรู้และความสามารถในการสำรวจทางเลือกอาชีพ (Knowing and exploring occupational choices) เช่น รู้วิธีสำรวจความเป็นไปได้ของอาชีพ บอกผลตอบแทน ที่เกิดจากการ ทำงานแต่ละอาชีพได้ สามารถจัดกลุ่มงานออกเป็นประเภทต่างๆ ได้

3.2 ความสามารถในการคัดเลือกและวางแผนทางเลือกอาชีพ (Selecting and planning occupational choices) เช่น บอกความถนัดในงานแต่ละประเภทได้ ระบุความ ต้องการที่จำเป็นของ งานแต่ละชนิดได้

3.3 การแสดงนิสัยและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการทำงาน (Exhibiting appropriate work habits and behavior) เช่น รู้จักปฏิบัติตามกฎ/ระเบียบของสำนักงานได้ เห็นความสำคัญของการไปทำงานและการตรงต่อเวลา ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ตั้งใจทำงาน และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.4 ความสามารถในการแสวงหางาน/ การรักษาความปลอดภัย และการ รักษางาน (Seeking, securing, and maintaining employment) เช่น รู้วิธีหางาน วิธีสมัคร งาน วิธีการตอบสัมภาษณ์ และ รู้จักปรับตัวหลังจากเข้าไปทำงานแล้ว

3.5 ความสามารถในการดูแลสุขภาพ (Exhibiting sufficient physical and manual skill) เช่น มี ความแข็งแรง อดทน ทนทาน ร่างกายมีการทำงานประสานกันเป็น อย่างดี

3.6 ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Obtaining specific occupational skills) เช่น รู้จักนำประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกงานในโรงเรียนหรือจากการทดลองปฏิบัติงานไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงาน

องค์การอนามัยโลก ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของทักษะชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมการเรียนรู้ได้ 3 ด้าน คือ

1. ด้านพุทธพิสัย ได้แก่

- ความคิดวิเคราะห์ วิจารณ์ (Critical thinking) เป็นความสามารถที่จะวิคราะห์แยกแยะข้อมูล ข่าวสาร ปัญหาและสถานการณ์ ต่างๆ รอบตัว

- ความคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking) เป็นความสามารถในการคิดออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบ

2. ด้านจิตพิสัย ได้แก่

- ความตระหนักรู้ในตน (Self awareness) เป็นความสามารถในการค้นหาและเข้าใจในจุดดี จุดด้อยของตนเอง และความแตกต่างที่บุคคลมีกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะในแง่ความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิวท้องถิ่น สุขภาพ

- ความภูมิใจในตนเอง (Self esteem) หมายถึงความรู้สึกว่า ตนเองมีคุณค่าความมีน้ำใจ รู้จักให้ รู้จักรับ ค้นพบและภูมิใจในความสามารถต่างๆ เช่น สังคม ดนตรี กีฬา และศิลปะของตนเองโดยมิได้สนใจอยู่กับรูปร่างหน้าตา เสน่ห์หรือความสามารถทางเพศ หรือการเรียนเก่งเท่านั้น

- ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social responsibility) หมายถึงความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

3. ด้านทักษะพิสัย ได้แก่

- ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร (Interpersonal relation and Communication skill) เป็นความสามารถในการใช้คำพูดและภาษาท่าทาง เพื่อสื่อความรู้สึกนึกคิดของตนเองและความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกนึกคิดของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะในการแสดงความต้องการชื่นชม การปฏิเสธ การสร้างสัมพันธภาพ

- ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา (Decision making & Problem solving) เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของแต่ละทางเลือก ตัดสินใจเลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมือแก้ปัญหา ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

- ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียด (Coping with emotional & Stressors) เป็นความสามารถในการประเมินอารมณ์รู้เท่าทันอารมณ์ว่ามีอิทธิพลต่อทฤติกรรมของ

ตน เลือกใช้วิธีจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและเป็นความสามารถที่จะรู้สาเหตุของความเครียด รู้วิธีผ่อนคลายและหลีกเลี่ยงสาเหตุ พร้อมทั้งเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ ทักษะชีวิตในแต่ละประเทศ แต่ละวัฒนธรรมโดยธรรมชาติแล้ว จะมีความแตกต่างกันตามสถานการณ์ แต่อย่างไรก็ตามได้มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทักษะชีวิตพื้นฐานหรือใช้ในการส่งเสริมสุขภาพและการมีสุขภาพที่ดีและ วัยรุ่น มี 10 องค์ประกอบ ทักษะชีวิตหลักจัดได้เป็น 5 คู่ ดังนี้

1. การตัดสินใจและการแก้ปัญหา (Decision making & Problem solving)

2. การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการวิเคราะห์วิจารณ์ (Creative thinking & Critical thinking)

3. การสื่อสารและการสร้างสัมพันธภาพ (Communication & Interpersonal Relationship)

4. การตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเองและความรู้สึกเป็นใจผู้อื่น (Self awareness & Empathy)

5. การจัดการกับอารมณ์และสิ่งก่อความเครียด (Coping with emotional & Stressors)

ในประเทศไทยได้มีการปรับเปลี่ยนโดยจัดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดวิเคราะห์วิจารณ์ เป็นองค์ประกอบร่วม (ของทุกองค์ประกอบอื่นๆ) และเพิ่มอีก 1 คู่ คือ ความภูมิใจในตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่อยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงและมีความสับสนในด้านเจตคติและค่านิยม (สถาบันเด็ก มูลนิธิเด็ก, 2541) สรุปแล้วว่าองค์ประกอบของทักษะชีวิตที่ควรมี คือ มีทักษะในการใช้ความคิดมี “วิจารณญาน” ก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อหรือไม่เชื่อ โดยการรู้จักนำข้อมูลข่าวสารมาวิเคราะห์ด้วยเหตุหรือผล

1. มีทักษะในการหาความรู้ “วิชาชีพ” รู้จักการเรียนรู้หาประสบการณ์ในการศึกษาวิชาชีพในอนาคต ทั้งจากการอ่านหนังสือ ดูโทรทัศน์ ฟังข่าวให้ทันต่อเหตุการณ์

2. มีทักษะในการ “วิเคราะห์ตนเอง” รู้จักอ่านนิสัยใจคอ ไม่ประมาทในการคบหาสมาคมกับบุคคล รู้จักหยุดคิด พิจารณาหาเหตุผลมาวิเคราะห์พฤติกรรมเจตนา ของบุคคลต่างๆ โดยอาศัย พึ่งความรู้ ความคิดของพ่อแม่ หรือผู้มีประสบการณ์ในด้านต่างๆ ในลักษณะปรึกษา

3. มีทักษะใน “การวางตัวกับเพศตรงข้ามอย่างถูกต้องและเหมาะสม” รู้จักหน้าที่และบทบาทขอบเขตการวางตัว และควบคุมอารมณ์ทางเพศของตนอย่างถูกต้องและเหมาะสม เมื่อจะต้องมีการติดต่อและมีสัมพันธภาพกับเพื่อนหรือคนต่างเพศ

4. มี “ระเบียบวินัย วัฒนธรรมอันดีงาม” มีจิตสานึกที่ดีอยู่ตลอดเวลา

การที่บุคคลจะพัฒนาหรือสร้างทักษะชีวิตให้เกิดขึ้นให้เกิดขึ้นในตัวเราได้นั้นไม่ได้ทำด้วยการเรียนสูงๆ ในทางตรงกันข้าม ยิ่งเรียนสูงเท่าไหร่อาจจะยิ่งทำลายศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้ต่ำลง เพราะยิ่งเรียนสูงยิ่งเสี่ยงต่อการทาเรื่องง่ายให้เป็นเรื่องยาก เห็นได้ชัดเจนในที่ประชุมที่มีแต่คนเรียนสูงๆ ปัญหาบางอย่างอาจแก้ได้ง่าย แต่กลับหาข้อสรุปไม่ได้ ต้องใช้เวลาถกเถียงอภิปรายกันนาน ต้องสูญเสียพลังงานมาก แต่ถ้าส่งปัญหาเดียวกันไปให้ชาวบ้านตัดสินใจ อาจใช้เวลาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในการแก้ปัญหา ศักยภาพที่คนเราสามารถพัฒนาได้ มีทั้งหมด 4 ตัวได้แก่

1. ไอคิว (IQ-Intelligence Quotient) คือ ปัญญาความคิด หรือเชาว์ปัญญา ซึ่งเกิดจากความคิดมาก ฟังมาก สังเคราะห์มาก และเรียนรู้มาก เป็นปัญญาความรู้ความสามารถทางโลกที่เกิดจากการเรียนสอน ในสถาบันการศึกษา ไอคิวเป็นศักยภาพที่พัฒนาได้ง่ายและเร็วที่สุด สามารถพัฒนาได้ในเวลาจากัด เพียงแค่อ่านมาก ฟังมาก ติวมาก ปัญญาก็จะเกิดทุกวันนี้สังคมเน้นการพัฒนาศักยภาพตัวนี้มาก นิยมคนเก่ง แต่ไม่ได้สนใจเรื่องความเป็นคนดี จึงทำให้เรามีความเห็นแก่ตัวสูง เอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ไม่นึกถึงส่วนรวม ทำให้สังคมทุกวันนี้มีปัญหา

2. อีคิว (EQ-Emotional Quotient) คือความฉลาดทางอารมณ์เป็นความฉับไวในความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นกับจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สติสัมปชัญญะ ถ้าศักยภาพตัวนี้เข้าไปรู้ทันตัวเองว่ากำลังคิดอะไรอยู่ ก็จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนเราได้

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2543) ได้แบ่งองค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์ หรือความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient หรือ E.Q.) ออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. ดี หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตัวเองและแสดงอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมรู้ความต้องการของตนเอง รู้จักเห็นใจผู้อื่นและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม รู้จักอดทนอดกลั้น

2. เก่ง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักตนเอง สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีกับผู้อื่น ความเก่งนี้ไม่ได้เป็นความเก่งทางสมอง (IQ) แต่เป็นความเก่งที่เกิดจากการที่เรารู้จักตัวเองว่ามี จุดอ่อน จุดแข็ง มีจุดเด่น จุดด้อยตรงไหนบ้าง เป็นคนที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่จะทำงานให้สำเร็จ ไม่ย่อท้อ

3. สุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขภูมิใจในตนเอง พึงพอใจในชีวิต มีความสงบทางใจกว่าเราจะหาความสุขได้ต้องใช้เวลา สามารถใช้สิ่งเด่น ในตัวเองมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อจนเองในทางที่ดีและสามารถรู้วิธีผ่อนคลายได้เมื่อไม่เกิดความสุข เนื่องจากเราต้องเผชิญกับความเครียด ความกดดันอยู่ตลอดเวลา ทำให้ต้องรู้จักผ่อนคลาย มีอารมณ์ขัน และมีความพึงพอใจในชีวิต

อารมณ์ เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนซึ่งจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นกับแต่ละคน อารมณ์เกิดจากความคิดหรือความรู้สึกภายในบุคคลที่ได้สัมผัสหรือรับรู้สิ่งต่างๆ จากภายนอกแล้วนำประสบการณ์ของตนเข้าไปตัดสินว่าสิ่งนั้นตนคิดอย่างไรหรือรู้สึกอย่างไร เช่น ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ชอบหรือไม่ชอบ เป็นต้น การลดอารมณ์เมื่อเผชิญกับปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดอารมณ์ ดังนี้

ใช้คำพูดแสดงความรู้สึกแทนการกระทำ เช่น โกรธเพื่อนที่ผิดนัด ไม่ควรแสดงออกโดยการตำหนิดุด่าแต่ใช้คาพูดแทนว่า “ฉันโกรธเธอมากที่ผิดนัดเมื่อวาน”

- ให้ยืดเวลา ออกไปก่อนที่จะแสดงอะไรออกไป อาจนับหนึ่งถึงสิบในใจ หากอารมณ์ยังไม่ละอาจนับไปถึงร้อย หรือใช้วิธีออกจากเหตุการณ์ตรงนั้นไปก่อนเพื่อให้อารมณ์ลดความรุนแรงแล้วจึงกลับมาเผชิญกับเหตุการณ์นั้นอีกครั้ง ซึ่งจะทำให้มีสติมากขึ้นในการเผชิญกับเหตุการณ์หรือปัญหาต่างๆ

- ใช้การข่มใจ เพื่อไม่ให้แสดงอะไรออกไปด้วยความรุนแรงพยายามเรียกสติให้กลับมาโดยเร็ว หรือให้คิดถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมาหากแสดงความรุนแรงออกไป และหากข่มใจไม่

อยู่จริงๆ อาจใช้วิธีการระบายออกโดยการเลี่ยงไปแสดงความรุนแรงกับสิ่งอื่นๆ แทนก็ได้ เช่น เขียนแสดงอารมณ์ลงในกระดาษ แอบร้องไห้ปลดปล่อยอารมณ์ให้หมดไป ต่อยตีกระสอบทรายหรือไปออกกำลังกายให้หนักมากขึ้น หรือเล่นกีฬาชนิดที่ต้องใช้แรงมากๆ เพื่อการปลดปล่อยอารมณ์ เช่น บาสเกตบอล เทนนิส เป็นต้นซึ่งวิธีการนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกายและทำให้สุขภาพจิตดีขึ้นด้วย

- ให้อภัย เป็นวิธีที่ดีที่สุดถ้าทำได้ การรู้จักให้อภัยนอกจากจะไม่ทำให้เหตุการณ์หรือปัญหารุนแรงขึ้นแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นมีความศรัทธาและชื่นชมการให้อภัยคือชัยชนะใจตนเอง

3. เอ็มคิว (MQ-Moral Quotient) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอีคิว เพราะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ศีลธรรม และคุณธรรมประจำใจ เป็นตัวควบคุมการคิด พูด ทำที่ดี และเก็บสั่งสมอยู่ในจิตใจนั่นเอง การสร้างเอ็มคิว ได้แก่ ต้องประพฤติปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนให้สมบูรณ์ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวเองลง ซึ่งจะช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีได้ เอ็มคิวจึงเป็นตัวกำหนดคุณธรรมของคนในสังคม หากสังคมไหนมีสมาชิกในสังคมที่มีพร้อมทั้ง ไอคิว อีคิว และเอ็มคิว สังคมนั้นก็จะมีความสุข สงบ และมีการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจพร้อมๆ กัน ดังนั้นต้องพัฒนาเอ็มคิว พร้อมกับการพัฒนาไอคิวและอีคิว

4. เอสคิว (SQ-Spiritual Quotient) ศักยภาพตัวนี้ ถ้าใครพัฒนาได้ความเป็นมนุษย์ก็จะสมบูรณ์ เพราะเอสคิวจะทำให้ทุกเรื่องในชีวิตดีหมด ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ สามารถปล่อยวางจากสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบจิตใจและร่างกายได้ เอสคิวจึงเป็นศักยภาพที่พัฒนาได้ยากที่สุด ต้องใช้ความพยายามอย่างสูง

จะเห็นได้ว่าจากศักยภาพทั้ง 4 จะรวมถึง กาย จิต สังคมและวิญญาณ ซึ่งอาจเรียกได้ว่า **“ความเป็นองค์รวมของชีวิต”** จะส่งผลต่อกันตลอดเวลา ดังนั้นบุคคลควรมีความรู้ทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างสำเร็จและเป็นสุข ได้แก่

ทักษะชีวิตทางด้านร่างกาย หมายถึงการรู้จักตนเอง การปฏิบัติต่อตนเองให้เป็นผู้ที่มีสุขภาพ กายและจิตดีและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพของตนเอง ตลอดจนมีการรู้จักพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองได้อย่างเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา แนวทางที่จะช่วยให้มีสุขภาพที่ดีและจะช่วยให้มีชีวิตยืนยาว ได้แก่

1. หมั่นดูแลสุขภาพร่างกายและอย่าให้อ้วนจนเกินไป
2. ลดละเลิก การสูบบุหรี่ ดื่มสุรา หรือใช้สารเสพติด
3. อย่าประมาทในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในช่วงวัยรุ่น มักจะทำอะไรโดยประมาท บ้าบิ่นหรือชอบเสี่ยงอันตราย เนื่องจากมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง โอกาสพลาดพลั้งบาดเจ็บหรือเสียชีวิตสูง
4. อย่าไปขัดผลประโยชน์ของผู้อื่นโดยไม่จำเป็น
5. จงประพฤติตนเป็นคนดี คือการกระทำที่มุ่งแต่สิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม จะช่วยให้ผู้กระทำมีจิตใจที่ดีงาม มีความสุขใจ ไม่เครียด สุขภาพจิตดี เกิดโรคภัยไข้เจ็บน้อย

6. หมั่นออกกำลังกายอย่างสม่าเสมอ ซึ่งจะช่วยให้ร่างกายหลั่งสารความสุขคือ บีต้า-เอ็นโดฟิน จะช่วยลดความเครียดและความเจ็บปวดของร่างกายได้และยังต่อต้านอาการซึมเศร้าของคนได้อีกด้วย

7. พักผ่อนนอนหลับให้เพียงพอ โดยเฉพาะผู้สูงอายุควรต้องนอนพักผ่อนเพิ่มเติมในเวลากลางวัน วันละ 1-2 ชั่วโมง เพื่ออายุจะได้ยืนยาว

8. หาโอกาสทำกิจกรรมที่จะช่วยให้ได้สนุกสนานและหัวเราะบ้าง “หัวเราะวันละนิดชีวิตจะยืนยาว” กิจกรรมที่สร้างความสุขและเฮฮา เช่น การพูดคุยกับเพื่อนที่รู้ใจ การได้เล่าหรือฟังเรื่องตลก ขบขัน การชมภาพยนตร์ การเล่นเกม การร้องเพลง การอ่านหนังสือ หรือทำงานอดิเรกที่ชอบ เป็นต้น

ทักษะชีวิตทางด้านจิตใจ การที่บุคคลมีความรู้ความสามารถหรือความชำนาญเกี่ยวกับการรู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเอง การปรับพฤติกรรมตนเอง การตัดสินใจที่ดี การสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง การขจัดทุกข์และการสร้างสุขให้กับตนเอง

เนื่องจากคนเรามีพื้นฐานแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปร่างหน้าตา เพศ เชื้อชาติ ศาสนา สติปัญญา ความรู้ความสามารถ ฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวจึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นและทำให้เกิดการแข่งขันกับตนเอง ชีวิตก็ไม่มีความสุข ดังนั้นแทนที่เราจะแข่งขันกับคนอื่น เราควรแข่งขันกับตนเอง แม้จะแพ้ก็ไม่เป็นทุกข์มากนัก แต่หากชนะก็จะทำให้เรามีความสุขและเป็นการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นเรื่อยๆ อีกด้วย โดยการเริ่มจาก

1. ตั้งเป้าหมายว่าจะแข่งขันพัฒนาตนเองในเรื่องอะไร เช่น ต้องการพัฒนาให้ตนเองตื่นเช้ากว่าเดิม ต้องการให้ขยันทำงานหรืออ่านหนังสือให้ได้มากขึ้น ต้องการเลิกบุหรี่หรือสุราเป็นต้น โดยเริ่มจากสิ่งที่เป็นเรื่องง่ายๆ ก่อนเพื่อสร้างเสริมกำลังใจ

2. กำหนดวิธีการโดยเริ่มจากง่ายไปหายาก หรือจากน้อยไปหามาก

3. เสริมแรงตนเอง คือการให้รางวัลเล็กๆ น้อยๆ แก่ตัวเองเมื่อสามารถเอาชนะตนเองได้ในแต่ละช่วง ซึ่งจะทาให้มีกำลังใจมากขึ้น และถ้าจะให้การแข่งขันกับตนเองประสบผลสำเร็จได้มากขึ้นก็ควรมีการลงโทษตนเองด้วยหากเอาชนะตนเองไม่ได้ การเสริมแรงหรือการลงโทษตัวเองควรพิจารณาให้มีความเหมาะสมเพียงพอที่จะกระตุ้นให้อยากชนะตนเองให้ได้เท่านั้น ไม่ควรให้มากหรือน้อยเกินไป โปรดจำไว้เสมอว่า “ชัยชนะใดๆ ในโลกนี้ ไม่มีอะไรที่ยิ่งใหญ่เท่าการชนะตนเองเพื่อสิ่งที่ดีกว่า”

ทักษะชีวิตด้านสังคม การที่บุคคลมีความรู้ความสามารถหรือชำนาญเกี่ยวกับบทบาทของชีวิตการติดต่อสื่อสารที่ดีกับผู้อื่น การแสดงออกที่เหมาะสม ทักษะการสนทนาในสังคม การปฏิบัติตนที่ดีต่อครอบครัวและสังคม บุคคลควรฝึกตัวเองให้เป็นคนรู้จักสังเกตภาษาท่าทาง ของอื่นๆ เพื่อจะได้ทราบถึงอารมณ์ และความรู้สึกของเขาเหล่านั้น ซึ่งจะช่วยป้องกันตัวบุคคลให้พ้นภัยที่อาจเกิดขึ้นได้ด้วย ภาษาท่าทางหรือภาษากาย ที่ควรฝึกสังเกตเพื่อให้รู้เท่าทันบุคคลอื่น ได้แก่

1. สีหน้า เช่น ยิ้มแย้ม บูดบึ้ง เศร้าสร้อย มีเล่ห์เหลี่ยม และการเฉยเมย เช่น ยิ้ม บึ้ง เป็นต้น

2. ท่าทาง เช่น การยืน การนั่ง การเดิน การสบสายตา การแต่งกาย

3. อากัปกิริยา เช่น กระสับกระส่าย ลุกลี้ลุกลน เมา ตัวสั่นขาสั่น เหม่อลอย การแสดงออกของมือในขณะพูด เป็นต้น

4. เสียง เช่น ดัง ค่อย ดุดัน อ่อนโยน เป็นต้นภาษาท่าทางทั้งหลายจะสื่อหรือบอกถึงความรู้สึกหรืออารมณ์ที่อยู่ภายในของบุคคลได้ดี หากรู้จักสังเกตและเข้าใจถึงอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ได้จะทาให้เข้าใจความคิดความรู้สึกของคนได้

กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาทักษะชีวิต

แหล่งที่มาของทักษะชีวิตแห่งแรกคือ **บ้านและครอบครัว** ทักษะชีวิตเกิดจาก/หรือพัฒนาจากประสบการณ์จากการฝึกฝนและการเรียนรู้ต่างๆ แล้วสะสมกันมาในวงจรชีวิตที่เราสัมผัสกับสิ่งต่างๆ ทั้งพ่อแม่ ญาติพี่น้อง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมทั้งหลาย จะเห็นว่าในครอบครัวไทยเรานั้นทักษะชีวิตจะถูกหล่อหลอมมาจากเพลงกล่อมเด็ก นิทาน นิยาย หรือประเด็นบางอย่าง ทักษะเกิดขึ้นจากบางสังคมหรือครอบครัวที่มีลูกเยอะ ทำให้มีการพัฒนาเรื่องของกระบวนการกลุ่ม (Group process) ในครอบครัวนั้นๆ สิ่งแวดล้อมอยู่ท่ามกลางการให้ การเสียสละ การเกื้อกูลกันและกัน ในทางตรงข้ามบางครอบครัวมีลูกน้อยหรือลูกโทน การมีลูกโทนรู้จักแต่จะเอาความรักจากคนอื่น แต่ให้ความรักแก่คนอื่นไม่เป็น ทำให้เกิดการปลูกฝังนิสัยที่เห็นแก่ตัวมาตั้งแต่เด็ก ไม่มีทักษะชีวิต

แหล่งที่สองคือ **ชุมชน** เพราะเป็นส่วนที่สร้างเสริมหรือเติมจากครอบครัว ไม่ว่าวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ การละเล่นพื้นบ้าน เกมต่างๆ ประเพณีต่างๆ ภูมิปัญญาไทยทั้งหลาย แหล่งที่สามคือ **โรงเรียน** การเรียนรู้ในโรงเรียนประเด็นเรื่องทักษะชีวิตคือหลักสูตรเสริมที่อยู่นอกจากห้องเรียน ได้แก่ กิจกรรมเสริมทั้งหลายเป็นส่วนที่สร้างเสริมทักษะชีวิตได้เป็นอย่างดี ความดี ความสุข ได้จากนอกห้องเรียน เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้เด็กได้คิดวิเคราะห์ได้มีโอกาสทำงานในกลุ่ม มีความสามารถในการสื่อสารมากขึ้น Problem solving ดีขึ้น เพราะได้ทำงานร่วมกัน รู้จักที่จะรับฟัง รู้จักให้อภัย ดังนั้นทักษะชีวิตเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ พ่อแม่ ควรนำมาสอนหรือแนะลูกเพื่อเป็นเกราะป้องกันลูกให้พ้นจากความเสื่อมของสังคม ความอ่อนต่อโลกของลูก เกิดจากการสกัดกั้นลูกมิให้สัมผัสชีวิตที่แท้จริง ควบคุมลูกมากเกินไป ด้วยเหตุผลคือ ความรัก ความห่วงใยของพ่อแม่ แต่บางครั้งก็ทำให้นำมาซึ่งการเสียรู้เสียตัว เสียทรัพย์ เสียชีวิต หรือตกเป็นผู้ต้องหาโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทักษะชีวิต จะได้ผลตามเจตนารมณ์ต้องอาศัยความใส่ใจในการดูแลลูก ความตั้งใจจริงและการรู้จักแบ่งเวลาให้ลูกของพ่อแม่ มีการฝึกวินัยลูก มีการให้รางวัลและลงโทษอย่างเหมาะสม รวมทั้งการวางตัวให้เป็นทั้งพ่อแม่และเพื่อนของลูกด้วย อีกทั้งจะสมบูรณ์ได้ก็ต้องอาศัยความร่วมมือขององค์กรอื่นๆ เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชนต่างๆ อีกด้วย

ทางพุทธศาสนา มีหลักคำสอนของพระพุทธองค์มากมาย เกี่ยวกับเรื่องทักษะชีวิตในการดำเนินชีวิตอย่างผาสุกและเพื่อป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง นอกจากนี้ยังนำความสำเร็จมาสู่ชีวิตด้วย ได้แก่

สังคหวัตถุ 4

ทาน คือ การให้ (วัตถุทาน/ธรรมทาน/อภัยทาน) ช่วยลดความเห็นแก่ตัว

ปิยวาจา คือ การเจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ช่วยลดความบาดหมางใจกัน

อัตถจริยา คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพิ่มความน่ารักใคร่ศรัทธา

สมานัตตตา คือ การวางตนให้เหมาะสม ไม่ยกตนข่มท่าน มีสัมมาคารวะ เพิ่มคุณค่าของตนเองและความน่านับถือ

พรหมวิหาร 4

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข ขจัดซึ่งความเกลียดชัง อาฆาต พยาบาท

กรุณา คือ ความสงสาร ปรารถนาให้เขาพ้นทุกข์ ขจัดซึ่งความเห็นแก่ตัวและนำมาซึ่งความเอื้อเฟื้อต่อกัน

มุทิตา คือ ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข ขจัดความอิจฉาริษยา

อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลาง ขจัดความลำเอียงด้วยรักหรือชัง

2.5 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยสามารถจะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ในความหมายของ Edgar Faure อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประเทศฝรั่งเศสและคณะ (2515) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษาตลอดชีวิตไม่ใช่ระบบการศึกษาแต่อย่างใด หากเป็นแม่บทของการศึกษา โดยรวมเอกสารแต่ละแบบมาจัดให้มีความต่อเนื่องผสมผสานและเสริมซึ่งกันและกัน และ R.H Dave นักศึกษาอีกผู้หนึ่งที่ให้นิยามของการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นแนวคิดที่พยายามมองการศึกษาในภาพรวมทั้งการ ศึกษาในระบบโรงเรียน (Nonformal Edcation) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) ให้มีการประสานสัมพันธ์ทั้งในด้านของความต่อเนื่องของเวลา (ชั่วชีวิตคน) และเนื้อหา (สาระที่คนต้องนำความรู้ไปใช้) ซึ่งการศึกษาตลอดชีวิตจะต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในด้านเวลา สถานที่ เนื้อหา และเทคนิคการเรียนการสอน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self - directed learning) การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และมีใจกว้างยอมรับว่าการเรียนรู้มีหลายรูปแบบและหลายวิธีการ (กล้า สมตระกูล, 2556)

การศึกษาและการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกแห่งไม่ว่าจะในครอบครัว วัด ชุมชน สถาบันการศึกษา สถานประกอบการ และแหล่งวิชาต่างๆ การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตกลายเป็นความจำเป็นของมนุษย์ปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนของประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนาไม่สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึงทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการศึกษา (Educational Crisis) เพราะประชาชนที่มีฐานะดีเท่านั้นที่มีโอกาสได้รับการศึกษา ส่วนคนยากจนขาดโอกาสในการศึกษา แม้ว่ารัฐบาลได้ทุ่มเทงบประมาณการศึกษาสูงมากแล้วก็ตาม แต่การศึกษาไม่สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาของประชาชนโดยเฉพาะผู้อยู่ในท้องถิ่นห่างไกล รัฐบาลยิ่งพัฒนาคนรวยกลับรวยยิ่งขึ้น คนจนกลับจนลง จึงทำให้มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษา นักปฏิรูปการศึกษา อาทิ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) ชาวบราซิล เขียนเรื่อง "การศึกษาของผู้ที่ถูกกดขี่" (Pedagogy of the Oppressed) อีวาน อีลิช (Ivan Ilich) เขียนเรื่อง "โรงเรียนตายแล้ว" (Deschooling Society) และ Faure เขียนเรื่อง "Learning to be" ให้กับองค์กร Unesco เสนอว่า ควรจะปฏิรูประบบการศึกษาในโรงเรียน มาเป็นการศึกษานอกโรงเรียน และส่งเสริมให้ทุกคนสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้ เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทาง

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมอุตสาหกรรมที่ได้มีการนำเทคโนโลยี เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ทุน แรงงาน ทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งของวิกฤตการณ์ตลาดแรงงาน มนุษย์เราจึงต้องแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อที่จะได้ก้าวทันโลกที่ เปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ของคนเราจึงไม่หยุดเพียงที่โรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย แต่เราสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา มนุษย์เรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต นั้นคือการรวมเอาการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) นอกระบบโรงเรียน (Informal Education)เข้าด้วยกัน คนเราสามารถเลือกศึกษาได้ในช่วงเวลาต่างๆ ของชีวิตตามความเหมาะสม (กล้า สมตระกูล, 2556)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยน แปลงของสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของโลก

แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศึกษาในปัจจุบันแท้จริงแล้วแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมิใช่เรื่องใหม่ แต่มีมานานแล้วในคัมภีร์กุรอานมีคำสอนว่า บุคคลพึงเรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในเปลถึงหลุมฝังศพ (From cradle to grave) หรือจากครรภ์มารดาถึงสุสาน (From womb to tomb) คอมินิอุส (Comenius) นักศึกษาในสมัยนั้นได้พูดถึงรายละ-เอียดของกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตว่าควรจัดให้มีโรงเรียน สำหรับทุกคน กล่าวคือ โรงเรียนสำหรับทารกแรกเกิด เด็กก่อนวัยเรียน เด็กเยาวชนวัยเรียน คนหนุ่มสาว และคนชรา ในช่วง 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้ได้มีการเผยแพร่เรื่องเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษ และเพิ่มความสนใจไปสู่ทั่วโลก ในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (World Conference on Adult Education) ที่จัดโดย Unesco ที่กรุงมอนตรีอัล ประเทศแคนาดา ค.ศ.1960 ที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ค.ศ.1972 และที่กรุงไนโรบี ค.ศ.1986 ได้พัฒนาแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต อันมีสาระสำคัญดังนี้

1. มนุษย์แสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์เราเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมทุกขณะ เช่น จากการ ทำมาหากิน การเล่น การพักผ่อน การเข้าร่วมพิธีกรรม และการสมาคม เป็นต้น

2. การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้จำกัดแต่เพียงในโรงเรียนแต่ครอบคลุมถึง การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาเกิดได้ตามโอกาส จึงไม่มี วันสิ้นสุด

3. การศึกษาตลอดชีวิตเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รับการศึกษา เพราะสามารถเลือกเรียนตามรูปแบบที่ตนต้องการ ยืดหยุ่นได้ตามโอกาส ทุกคน สามารถ เรียนรู้ได้จากทุกแห่งตามโอกาสจะอำนวย ฉะนั้น มนุษย์จึงมีโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการศึกษาอย่างไม่มีจุดจบไปตลอดชีวิต

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบและสนับสนุนผลการวิจัยให้มีน้ำหนักและชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้งานวิจัยที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ จะเกี่ยวข้องกับบทบาทครอบครัวในการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

โสภา ชปิลมันน์ และคณะ (2534:4/28-30) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบครอบครัวไทยที่พึงปรารถนาในสังคมเมืองในประเทศไทย โดยสอบถามเรื่องทัศนคติจากกลุ่มตัวอย่างถึงลักษณะคู่สมรสที่คิดว่าจำเป็นต้องมี พบว่า ร้อยละ 69.2 เห็นว่าต้องเข้ากับพ่อแม่พี่น้องได้ ร้อยละ 59.7 เห็นว่าต้องมีอาชีพที่แน่นอน ร้อยละ 54.6 เห็นว่าต้องช่วยรับภาระครอบครัวได้ ร้อยละ 53.8 เห็นว่า ต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ ร้อยละ 27.1 และ 21.3 เห็นว่าต้องมีอายุที่ไล่เลี่ยกัน และต้องมีบ้านอยู่อาศัยของตนเอง เป็นลำดับ สำหรับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัว พบว่าร้อยละ 81.7 เห็นว่าเป็นความเข้าใจกันระหว่างสามีและภรรยา ร้อยละ 70.4 เห็นว่าเงิน ร้อยละ 61.8 เห็นว่าบ้านและที่ดิน ร้อยละ 6.09 เห็นว่าความรักของพ่อแม่และลูก ร้อยละ 49.6 และ 24.9 เห็นว่าตำแหน่งหน้าที่การงาน และการช่วยเหลือดูแลของญาติตามลำดับ นอกจากนี้เมื่อสอบถามถึงลักษณะครอบครัวของคู่สมรสที่ประสบความสำเร็จ พบว่าร้อยละ 85.2 เห็นว่าครอบครัวควรจะแยกเป็นครอบครัวเดี่ยว ส่วนร้อยละ 10.7 และ 4.1 เห็นว่าอยู่กับพ่อแม่ และอยู่กับพ่อแม่และญาติ ตามลำดับ

สุมิตรา รัฐประสาท (2537:96-97) ได้ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความมั่นคงในชีวิตสมรสของครูสังกัดกรมสามัญศึกษา ในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านประชากร ด้านสังคมเศรษฐกิจและปัจจัยด้านจิตวิทยา พบว่า ครูมีความมั่นคงในชีวิตสมรส ทั้งด้านความรู้สึกและพฤติกรรมอยู่ในระดับสูง ซึ่งปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในชีวิตสมรสมากที่สุด คือ ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความมั่นคงในชีวิตสมรส และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในชีวิตสมรส รองลงมา คือ การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวเดิม ส่วนปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ เพศ จำนวนบุตร อายุของบุตรคนสุดท้อง ความคล้ายคลึงของภูมิหลังทางสังคมด้านการศึกษาและอาชีพ การพึ่งตนเองได้เชิงเศรษฐกิจของภรรยา ภาระหนี้สินของครอบครัว ความแตกต่างด้านอายุของคู่สมรสและความพึงพอใจในด้านเพศสัมพันธ์ ไม่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในชีวิตสมรส

วรรณาภรณ์ โภคภิรมย์ (2545: บทคัดย่อ) ศึกษาการดำรงชีวิตสมรสที่ยั่งยืน ในทัศนะของผู้ที่เคยแต่งงานแล้วพบว่า ทัศนะต่อการดำรงชีวิตสมรสของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ พบว่าในการดำรงชีวิตสมรสนั้น คู่สมรสต้องมีความเอื้ออาทรห่วงใยกัน คอยดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกัน มีความรักความเข้าใจกัน มีความซื่อสัตย์ต่อกัน เชื่อใจกัน มีความอดทน มีความรับผิดชอบ รู้จักบทบาทหน้าที่ของตน โดยผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีทัศนะว่า ถ้าคู่สมรสทุกคู่มีหลักเช่นนี้แล้ว ชีวิตคู่ก็จะดำรงอยู่อย่างราบรื่น พฤติกรรมการดำรงชีวิตสมรสให้ยั่งยืน พบว่าผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมการปรับตัวเข้าหากันโดยมีการประนีประนอมกัน และรองลงมาคือการแสดงออกซึ่งความคิด ควรมีเหตุผลในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ใช้สติและต้องมีการแสดงออกซึ่งความรัก ความห่วงใยกัน คอยถามไถ่ทุกข์สุขกัน และต้องมีการทำกิจกรรมร่วมกัน แนวทางส่งเสริมให้ครอบครัวเข้มแข็งนั้น คู่สมรสจะต้องมีพื้นฐานความรักความเข้าใจที่ดีต่อกัน เพราะเมื่อมีความรักความเข้าใจต่อกันแล้ว

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวก็จะเป็นเรื่องไม่สำคัญและเห็นว่าความซื่อสัตย์ความจงรักภักดีต่อกันก็เป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้ครอบครัวเข้มแข็ง

อ้วน เจียรบุตร (2543: บทคัดย่อ) ศึกษาคุณภาพชีวิตด้านครอบครัวและชุมชนของประชาชนไทยพุทธ ในชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านพรุ ตำบลลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา พบว่าประเด็นด้านคุณภาพครอบครัว ภาพรวมอยู่ในระดับสูง และหากแยกรายตัวชี้วัด พบว่าตัวชี้วัดอยู่ในระดับสูง มี 3 ตัว คือ 1) ความสัมพันธ์ในครอบครัว 2) การดำรงชีวิตในครอบครัว 3) การมีส่วนตัดสินใจในกิจกรรมของครอบครัว ตัวชี้วัดที่อยู่ในระดับค่อนข้างสูง มี 3 ตัว 1) ความพร้อมในการสร้างครอบครัว 2) สภาพครอบครัวและ 3) การแสดงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิก และตัวชี้วัดที่อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ มี 1 ตัวชี้วัด คือ การรับรู้ข่าวสารของครอบครัว

วริษา โทณะวณิก (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องความมั่นคงในครอบครัวของนักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พบว่า นักศึกษามีความมั่นคงในครอบครัวระดับสูง ปัจจัยด้านครอบครัวของนักศึกษาที่มีผลต่อความมั่นคงในครอบครัว ได้แก่ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และการใช้เวลาในครอบครัว

ฉันทนา วุฒิไกรจำรัส (2544: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัจจัยก่อนการสมรส ปัจจัยการเลือกคู่ครอง และทัศนคติต่อการสมรสระหว่างแรงงานที่จดทะเบียนสมรสและไม่จดทะเบียนสมรส :ศึกษากรณีแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นหญิงซึ่งมีแบบแผนการสมรสแบบไม่จดทะเบียนสมรส ปัจจัยก่อนการสมรส กลุ่มที่ไม่จดทะเบียนสมรสมีอายุแรกสมรสต่ำกว่า และใช้ระยะเวลาคบคุ้นกับเพื่อนต่างเพศไม่นาน ขณะที่กลุ่มที่มีแบบแผนการสมรสแบบจดทะเบียนสมรส มีอายุแรกสมรสสูงกว่า และใช้ระยะเวลาคบคุ้นเคยนานกว่า ด้านการสนับสนุนจากบุคคลนัยสำคัญ กลุ่มจดทะเบียนสมรสได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่มากกว่า แต่กลุ่มไม่ได้จดทะเบียนสมรสพ่อแม่มักจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการสมรส ปล่อยให้ตัดสินใจเอง การเลือกคู่ครอง กลุ่มที่จดทะเบียนสมรสเลือกคู่ครองจากความคล้ายคลึงกันทางทัศนคติรองลงมา คือ ความคล้ายคลึงกันทางสังคม ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนสมรสเลือกคู่ครองจากความคล้ายคลึงกันทางกายภาพ ด้านเกณฑ์การเลือกคู่ครอง กลุ่มจดทะเบียนสมรสจะเลือกเกณฑ์ในการมีความรัก ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนสมรสใช้เกณฑ์ความประพฤติดีและนิสัยดี ในการเลือกคู่ครอง

วีระศักดิ์ มโนวรรณ์ (2547: บทคัดย่อ) จากการศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนตอนกลางลุ่มแม่น้ำอิง ด้านความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชน : กรณีศึกษา อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย พบว่า คุณภาพชีวิตด้านความมั่นคงในการดำเนินชีวิตครอบครัวภาพรวมอยู่ในระดับสูง ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีระดับค่าเฉลี่ยสูง คือ สภาพบ้านที่อยู่อาศัย ส่วนตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำ คือ สถานะการเงินของครอบครัว เพราะมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ส่วนคุณภาพชีวิตด้านความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชน ภาพรวมอยู่ในระดับสูง ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีระดับค่าเฉลี่ยสูง คือ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่ระดับค่าเฉลี่ยต่ำ คือ การรับรู้ข้อมูล ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม

สุรีรัตน์ จุลานุพันธ์ (2549: บทคัดย่อ) จากการศึกษาความคาดหวังเกี่ยวกับรูปแบบครอบครัวที่พึงปรารถนา กรณีศึกษา สถานสงเคราะห์เด็กหญิงบ้านราชวิถีและสถานสงเคราะห์

เด็กชายบ้านมหาเมฆ พบว่า สภาพปัญหาครอบครัว เป็นลักษณะที่บิดามารดาไม่พร้อมต่อการมีบุตร สังเกตได้จากสาเหตุอันดับหนึ่งที่ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมาอยู่ที่สถานสงเคราะห์ นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาที่เกิดจากบิดามารดามีสามีหรือภรรยาใหม่ ปัญหาการถูกทารุณกรรมทางเพศ ปัญหาที่เกิดจากบิดามารดาติดคุกหรือติดยา ปัญหาเกิดจากบิดามารดาเสียชีวิตและปัญหาที่เกิดจากครอบครัวฐานะยากจน ส่วนรูปแบบครอบครัวที่พึงปรารถนา ของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญพบว่าต้องการรูปแบบที่บิดามารดาและบุตรอยู่พร้อมหน้าพร้อมตาอย่างอบอุ่น นอกจากนั้นยังต้องการรูปแบบครอบครัวที่มีความรักความผูกพันและรูปแบบครอบครัวที่ทุกคนในครอบครัวต่างใช้เหตุผลเป็นหลัก ไม่ใช้อารมณ์และความรุนแรง

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรุนแรงในครอบครัว โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) พบว่า ในอดีตสังคมไทยมีอุดมคติว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่ปลอดภัย สงบสุข แต่ปัจจุบันพบว่าสังคมไทยมีแนวโน้มของความรุนแรง การบาดเจ็บ และเสียชีวิต จากการทำร้ายกันเพิ่มมากขึ้น โดยข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมตำรวจ กระทรวงสาธารณสุข ได้ระบุตรงกันว่า ปัจจุบันเด็กหลายคนถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง และเด็กถูกทำร้ายจากในบ้านมากกว่านอกบ้าน ทั้งจากผู้เป็นพ่อแม่ คนรู้จัก หรือสามีภรรยาที่อยู่ร่วมกัน นอกจากนี้กรณีที่สามีตบตีภรรยาว่าเป็นการทำทารุณกรรมในรูปแบบที่สามัญที่สุดในครอบครัว และพบเห็นได้มากที่สุด ซึ่งความรุนแรง อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ถูกกระทำโดยตรง ทั้งการบาดเจ็บทางร่างกาย จิตใจ จนบางรายอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้ และอาจจะส่งผลระยะยาวต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และการปรับตัว รวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านการรักษาในอนาคต

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวประกอบด้วยหลายปัจจัย ดังนี้ 1) ระดับบุคคล เกิดจากความเจ็บป่วยทางจิตของผู้ลงมือกระทำ การใช้สารเสพติด การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ 2) สังคมจิตวิทยา เกิดจากโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น เด็กขาดการดูแลเอาใจใส่ อบรมพฤติกรรมที่ถูกต้อง ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบเมื่อโตขึ้น หรืออาจเกิดจากความเครียดเรื่องความยากจน ครอบครัวล้มเหลว และ 3) สังคมวัฒนธรรม เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเกิดความรุนแรง ความไม่เป็นธรรมของโครงสร้างทางสังคมที่ยึดถือกัน ตั้งแต่ในอดีตว่าผู้ชายเป็นใหญ่ กลายเป็นวัฒนธรรมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากสังคมเกษตรกรรม มาเป็นอุตสาหกรรมและกลายเป็นสังคมยุคเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัว เช่น การอพยพของแรงงานเข้าสู่เขตเมืองมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีเวลาในแก่กันน้อยลง อัตราการหย่าร้างมากขึ้น ปัญหาเรื่องโรคระบาดและยาเสพติดเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน สำหรับแนวทางการแก้ไข คือ การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง และวัฒนธรรม สังคมต้องตระหนักและเห็นความสำคัญ โดยไม่คิดว่าเป็นปัญหาเฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวไทยได้ในการเฝ้าระวังความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ เพราะที่ผ่านมาสังคมไทยมองว่าเรื่องความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องส่วนตัวจึงไม่มีบุคคลภายนอกเข้าไปช่วยเหลือได้

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2547) ได้จัดทำรายงานสถานการณ์ทางสังคม พบว่า แนวโน้มของสถานการณ์ครอบครัว เกิดจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ และภาวะความทันสมัยที่เน้นปัจเจกบุคคลและค่านิยมในการบริโภคและวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลให้สังคมมีการ

แข่งขัน ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและกระแสเศรษฐกิจของประเทศและโลก ส่งผลต่อค่าครองชีพและแบบแผนของครอบครัว ผลกระทบดังกล่าวส่งผลให้ครอบครัวมีแนวโน้มประสบปัญหา ดังนี้

1) โครงสร้างของครอบครัวทั้งในเมืองและในชนบทที่เป็นครอบครัวเดี่ยว จะมีแนวโน้มที่ขนาดของครอบครัวเล็กลง และรูปแบบของครอบครัวจะมีหลากหลายมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2) โครงสร้างของครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลสองวัย คือ ผู้สูงอายุและเด็กจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะในชนบทเนื่องจากการที่หนุ่มสาววัยแรงงานอพยพเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ เมื่อมีครอบครัวและมีบุตร โดยไม่มีความพร้อม ประกอบกับปัญหาค่าครองชีพสูงก็จะส่งลูกไปให้ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดู จึงทำให้ครอบครัวในชนบทมีโครงสร้างเพียงบุคคลสองวัย คือ วัยสูงอายุและเด็กมากขึ้น

3) ผู้สูงอายุในชนบทที่เคยมีบทบาทในการถ่ายทอดคุณธรรมและวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลาย และเป็นวัยที่ควรจะได้รับการดูแล เอาใจใส่ลูกหลาน จะถูกปรับเปลี่ยนบทบาทและรับภาระมากขึ้นในการทำหน้าที่แทนพ่อแม่เด็ก โดยจะต้องรับภาระในการเลี้ยงดูเด็กทั้งทางกายภาพและจิตใจ โดยเฉพาะหนุ่มสาวที่อพยพมาจากชนบทและแสวงหางานทำในเมือง เมื่อมีบุตรก็จะส่งลูกให้ปู่ย่า ตายาย ช่วยเลี้ยงดูแทน สำหรับผู้ที่มีความรับผิดชอบก็จะมีการติดต่อ ส่งเสียเงินทองเป็นค่าเลี้ยงดู ผู้สูงอายุจะไม่ต้องรับภาระในการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูหลาน แต่ในกรณีที่พ่อแม่เด็กไม่รับผิดชอบและห่างเหินการติดต่อ ก็จะทำให้ ผู้สูงอายุต้องรับภาระหนักขึ้นทั้งในการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ในขณะเดียวกันก็ต้องให้การอบรม สั่งสอนเด็กด้วย ซึ่งภาระดังกล่าว ส่งผลต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งสุขภาพร่างกายและจิตใจอีกด้วย

4) ครอบครัวที่มีสามีและภรรยาอยู่ร่วมกัน โดยไม่มีการจดทะเบียนสมรสมีมากขึ้น เนื่องจากค่านิยมในการรักอิสระ และไม่ต้องการพึ่งพิงซึ่งกันและกัน

5) ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังมีมากขึ้น เนื่องจากอัตราการหย่าร้างที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การแยกกันอยู่ของครอบครัว และจากการเสียชีวิตของคู่สมรส โดยเฉพาะครอบครัวที่มีแม่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเลี้ยงลูกตามลำพังจะมีแนวโน้มสูงขึ้น การที่ครอบครัวมีผู้ปกครองที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว ทำให้ต้องแบกความรับผิดชอบทั้งของตนเองครอบครัว และบุตรเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวที่มีผู้ปกครองคนเดียวต้องรับภาระหนักด้านเศรษฐกิจ ประสบปัญหาความเครียดและความว้าเหว่ ทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนและการช่วยเหลือลูกในด้านการเรียนอย่างเหมาะสม

6) การเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว พ่อแม่จะมีระยะเวลาการเลี้ยงลูกและการอยู่กับลูกสั้นลง เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจและการให้ความสำคัญกับบทบาททางหน้าที่การงานมากกว่าครอบครัว เด็กเล็กจะถูกเลี้ยงดูในลักษณะ ดังนี้

(1) ปู่ย่า ตายายเลี้ยงดูแทน สำหรับครอบครัวที่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคงและมีถิ่นฐานอยู่ในชนบท เมื่อคลอดบุตรและเลี้ยงดูได้ระยะหนึ่งก็จะส่งให้ปู่ย่า ตายายช่วยเลี้ยงดูแทน พ่อแม่จะอยู่กันตามลำพัง

(2) มีผู้ช่วยดูแลเด็กโดยการว่าจ้างบุคคลมาช่วยเลี้ยงดูที่บ้านแทน พ่อแม่จะออกไปทำงานนอกบ้าน เด็กจะอยู่กันตามลำพังกับผู้ช่วยดูแล ซึ่งเด็กจะต้องอยู่กับผู้ช่วยดูแลทั้งวัน หากบุคคล

ที่ได้มีคุณภาพจะทำให้เด็กมีการพัฒนาการที่ดี หรือหากมีผู้สูงอายุที่เป็นปู่ย่า ตายายอยู่ด้วยจะช่วยควบคุมการเลี้ยงดูได้ด้วย ในทางกลับกันหากผู้ช่วยดูแลเด็กไม่มีคุณภาพและคุณธรรมก็จะมีผลต่อพัฒนาการและพฤติกรรมของเด็กต่อไป

(3) การจ้างสถานรับเลี้ยงเด็ก ซึ่งมีทั้งเช้าไป – เย็นกลับ และรับกลับสัปดาห์ละครั้ง สำหรับเด็กที่ถูกเลี้ยงดูในลักษณะที่ (2) และ (3) เมื่อเด็กมีอายุได้ 2 – 3 ปี จะถูกส่งเข้าสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนหรือโรงเรียนอนุบาล ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวจะมีผลต่อพัฒนาการของเด็กทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

7) เด็กกำพร้าพ่อหรือแม่หรือทั้งพ่อและแม่ อันเนื่องมาจากพ่อแม่เสียชีวิตจากการติดเชื้อเอดส์ มีจำนวนมากขึ้น (2547)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

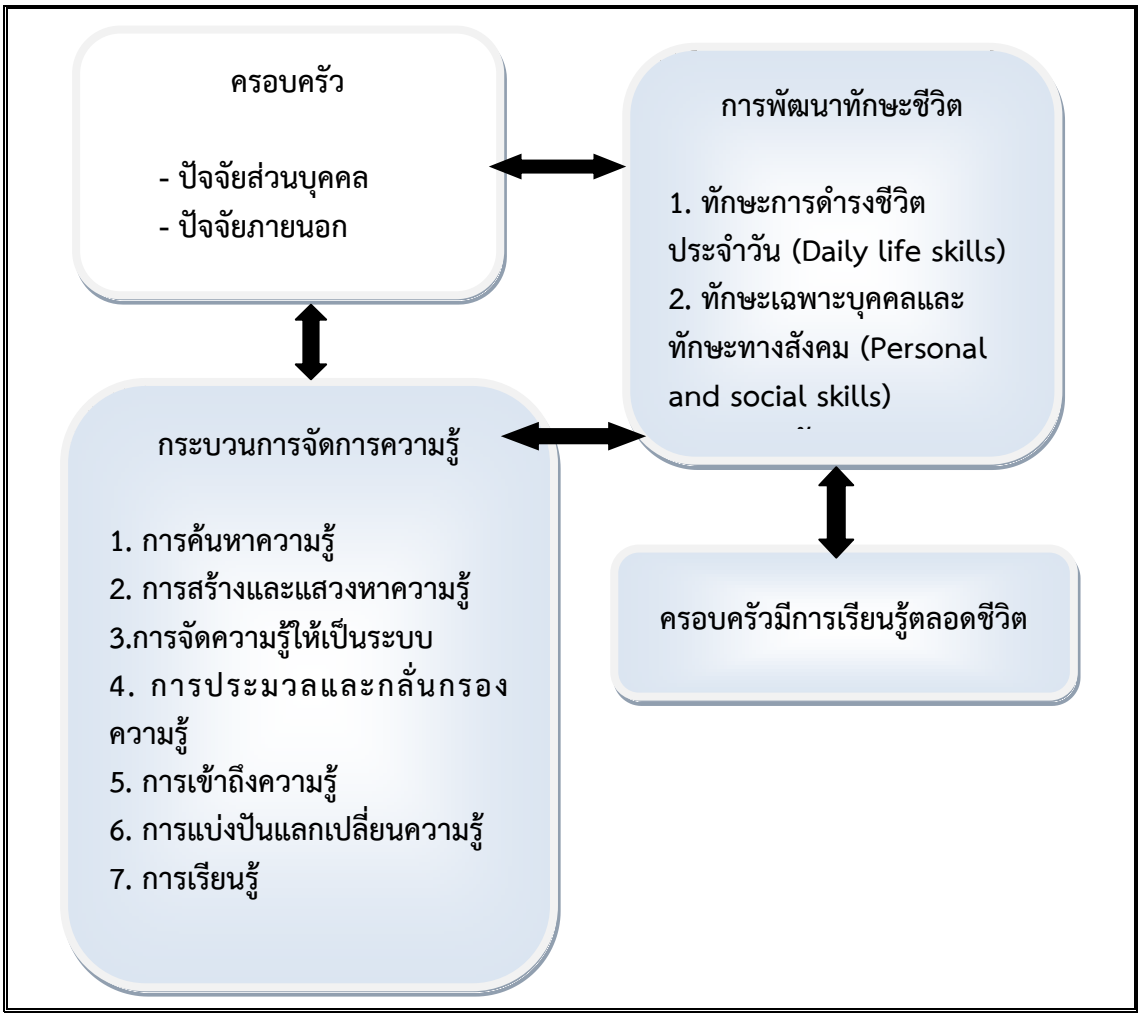

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการความรู้ของครอบครัว และเสริมสร้างการจัดการความรู้ของครอบครัวในการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต รายละเอียดของวิธีการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

3.1 ประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ใช้ในการวิจัยเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านโคกเฒ่า จำนวน 2,003 คน บ้านลำยางจำนวน 300 คน บ้านสามหน่อจำนวน 1,154 คน และบ้านลาดบัวขาวจำนวน 341 คนรวมทั้งสิ้นจำนวน 3,798 คน

ตัวอย่าง ได้จากการสุ่มจากประชากรที่กำหนดโดยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) และกำหนดขนาดตัวอย่าง 2 กลุ่ม ดังนี้

1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 10 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำครอบครัวและสมาชิกของครัวเรือนในหมู่บ้านต่างๆ ทั้งหมดในตำบลโคกโคเฒ่า

2) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 12 คน

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) มีวิธีดำเนินการดังนี้

3.2.1. การสัมภาษณ์เชิงลึก

ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ที่มีประเด็นคำถามเพื่อศึกษา ความรู้ความเข้าใจและกระบวนการพัฒนาเกียวกับทักษะชีวิต และกระบวนการจัดการความรู้ของครอบครัว เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการบันทึกเสียงและภาพ ดังรายละเอียดในภาคผนวก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นผู้นำครอบครัวและสมาชิกครอบครัว จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้นำครอบครัวและสมาชิกของครอบครัวของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลโคกโคเฒ่า

วิธีดำเนินการ ผู้วิจัยติดต่อขอนัดสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยส่งหนังสือแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัยให้ทราบและขอความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์พร้อมแนบแบบสัมภาษณ์ล่วงหน้า ขออนุญาตบันทึกเสียงและถ่ายภาพเมื่อทำการสัมภาษณ์

3.2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วิธีการดำเนินการวิจัยเพื่อค้นหาประเด็นปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ของครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต รวมทั้งหาแนวทางในการจัดการความรู้เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของครอบครัวโดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเลือกอาสาสมัครจากผู้นำครอบครัวต่าง ๆ ที่อยู่ในตำบลโคกโคเฒ่าเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 12 คน มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

1. เลือกผู้นำครอบครัวและสมาชิกครอบครัวที่อาสาเป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ในตำบลโคกโคเฒ่าเพื่อร่วมประชุมเปิดเวทีชาวบ้าน

2. การกำหนดปัญหาโดยกลุ่มตัวแทน/ผู้นำครอบครัว/สมาชิกครอบครัว และนักวิจัย ร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาโดยใช้วิธีการจัดประชุมแบบกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็น การสนทนาสอบถามและการสังเกต เพื่อสรุปปัญหาของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการความรู้ของของครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

3. การหาแนวทางแก้ปัญหา โดยนำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นตอนที่ 2 มาร่วมประชุมพิจารณาแนวทางแก้ปัญหาร่วมกัน ทำความเข้าใจ และตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่สมาชิกในกลุ่มเห็นด้วยมากที่สุด และจัดทำแผนปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่กำหนดไว้ในขั้นตอนที่ 2

4. การดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาตามแผนกิจกรรมโดยให้สมาชิกในกลุ่มทุกคนได้มีส่วนร่วมโดยมีการจัดทำแผนปฏิบัติการตามความต้องการของสมาชิกในกลุ่มที่ได้ผลสรุปมาจากการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้แบบประเมินผลการจัดกิจกรรมและการอภิปรายกลุ่มหลังกิจกรรมวิจัย

5. การติดตามประเมินผลหลังสิ้นสุดการอบรมเชิงปฏิบัติการตามแผนงานวิจัย วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการดำเนินงานที่เกิดขึ้น เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

3.3 เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือสร้างขึ้นจากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจพิจารณาเพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง ประกอบด้วยประเด็นการสนทนาทั้ง 2 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาทักษะชีวิตทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน ทักษะเฉพาะบุคคล และทักษะทางสังคมและทักษะการประกอบอาชีพ 2) การจัดการความรู้ของครอบครัวเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

2. แบบบันทึกข้อมูลสนทนากลุ่มในระหว่างการทำ PAR ประกอบด้วยประเด็นการสนทนาทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน 2) ทักษะเฉพาะบุคคลและทักษะทางสังคม 3) ทักษะการประกอบอาชีพ

3. แบบประเมินผลกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อหาแนวทางการจัดการความรู้ในครอบครัวเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตประกอบด้วย เอกสารประกอบการอบรม กิจกรรมการให้ความรู้และทักษะการปฏิบัติการ และวัดผลสัมฤทธิ์จากแบบประเมินความพึงพอใจ และการสนทนากลุ่ม

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและตัวแทนครัวเรือนเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และทำการสนทนากลุ่มตามประเด็นหลักในแบบบันทึก และทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ตามขั้นตอนในกระบวนการวิจัยการ พร้อมทั้งประเมินผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมทั้งหมดจากแบบประเมินความพอใจ และขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงระหว่างการให้ข้อมูล

3.5 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

1. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย 12 เดือน
2. สถานที่ทำการวิจัย ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามพื้นที่ศึกษา คือ ตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. แผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ตารางที่ 3.1 แผนการดำเนินงานโครงการวิจัย

การดำเนินวิจัย	**ปีการศึกษา พ.ศ. 2556 -2557**									
	2556			2557						
	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7
พัฒนากรอบแนวความคิด	→									
สร้างและปรับแก้ไขเครื่องมือ	→	→								
ตรวจสอบแบบสอบถามและเก็บข้อมูล		→	→							
วิเคราะห์ข้อมูลและรายงานการศึกษา			→	→						
รายงานผลการศึกษาระยะที่ 1				→	→					
จัดประชุมระดมความคิดเห็น				→	→					
นำผลมาวางแผนการอบรมการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิต					→	→				
จัดทำเอกสารประกอบการอบรม						→	→			
สร้างและปรับแก้ไขแบบสอบถาม/แบบประเมิน						→	→			
จัดอบรมเพื่อการเพิ่มเสริมสร้างการจัดการความรู้ของครอบครัวและเก็บข้อมูล							→	→		
จัดประชุมเพื่อประเมินผลหลังการอบรม								→		
เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลหลังอบรม								→	→	
รายงานผลการศึกษาระยะที่ 2									→	
เผยแพร่ผลการวิจัย										→